

BIBLIOTEKA SEJMOWA

KONSTYTUCJE ŚWIATA

KONSTYTUCJA

*Księstwa
Liechtensteinu*

VERFASSUNG
DES FÜRSTENTUMS
LIECHTENSTEIN

Tłumaczenie z języka niemieckiego

Radosław Grabowski

Wstęp

Sabina Grabowska

WYDAWNICTWO SEJMOWE

Warszawa 2013

Seria: Konstytucje Świata

Konstytucja Księstwa Liechtensteinu

Weryfikacja naukowa: Leszek Garlicki
Redakcja: Teresa Koperska, Katarzyna Gralak
Projekt graficzny: Darek Kondefefer

© Copyright by Kancelaria Sejmu 2013

Biblioteka Sejmowa
ul. Wiejska 4/6/8, 00-902 Warszawa
e-mail: parlib@sejm.gov.pl

Druk: AKCYDENS S.J.

ISBN: 978-83-7666-209-1

Spis treści

<i>Wstęp Sabina Grabowska</i>	7
-------------------------------------	---

Konstytucja Księstwa Liechtensteinu z 1921 roku

Rozdział I. Księstwo.....	35
Rozdział II. Panujący Książę.....	39
Rozdział III. Zadania państwa.....	43
Rozdział IV. Ogólne prawa i obowiązki obywateli	47
Rozdział V. Landtag.....	53
Rozdział VI. Komisja Krajowa.....	65
Rozdział VII. Rząd	69
Rozdział VIII. Sądy.....	77
Rozdział IX. Organy władzy i urzędnicy państwowi	83
Rozdział X. Gminy	87
Rozdział XI. Gwarancje konstytucyjne.....	89
Rozdział XII. Postanowienia końcowe.....	93
Aneks 1. Wykaz ustaw konstytucyjnych zmieniających Konstytucję Księstwa Liechtensteinu z 5 października 1921 r.....	97
Aneks 2. Wyniki wyborów parlamentarnych od 1986 r.	101
Aneks 3. Panujący książęta Księstwa Liechtensteinu.....	102
Aneks 4. Premierzy Księstwa Liechtensteinu.....	103
 <i>Wybrana literatura</i>	 104

KONSTYTUCJA KSIĘSTWA LIECHTENSTEINU

z 5 października 1921 r.

Przyjęta przez Landtag dnia 24 sierpnia 1921 r.
Sankcję akceptującą, wydaną przez Księcia, otrzymała
dnia 5 października 1921 r. Oficjalnie ogłoszona w dzienniku
urzędowym Księstwa Liechtensteinu „Liechtensteinisches
Landesgesetzblatt” Nr 15 z 24 października 1921 r.

Publikowany tekst konstytucji uwzględnia wszystkie zmiany
dokonane do dnia 1 lipca 2012 roku.

VERFASSUNG DES FÜRSTENTUMS LIECHTENSTEIN

vom 5. Oktober 1921

KSIĘSTWO

My, Jan II, z łaski Boga suwerenny Panujący Książę Liechtensteinu, Książę Opawy, hrabia Rietberg etc., etc., etc., obwieszczamy niniejszym, iż Konstytucja z dnia 26 września 1862 r. została zmieniona przez Nas za zgodą Naszego Landtagu w następujący sposób:

Rozdział I

KSIĘSTWO

Artykuł 1¹

- 1) Księstwo Liechtensteinu jest związkiem państwowym² dwóch regionów, obejmującym jedenaście gmin. Księstwo Liechtensteinu zapewnia ludziom mieszkającym w jego granicach, wspólną egzystencję w wolności i pokoju. Region Vaduz (Oberland) składa się z gmin Vaduz, Balzers, Planken, Schaan, Triesen i Triesenberg, region Schellenberg (Unterland) z gmin Eschen, Gamprin, Mauren, Ruggell i Schellenberg.
- 2) Stolicą oraz siedzibą Landtagu³ i rządu jest Vaduz.

Artykuł 2

Księstwo jest konstytucyjną monarchią dziedziczną, demokratyczną i parlamentarną (art. 79 i 80); władza państwowa należy do Księcia i Narodu, i jest przez nich wykonywana zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji.

Artykuł 3⁴

Sukcesja tronu w Księżęcym Domu Liechtenstein, pełnoletniość Panującego Księcia oraz następcy tronu, a także możliwość ustanowienia opieki prawnej podlegają uregulowaniu przez Dom Księżęcy w formie ustawy sukcesyjnej.

¹ Art. 1 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

² W j. niem. *Staatsverband*.

³ Landtag to nazwa własna Parlamentu Księstwa.

⁴ Art. 3 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

Artykuł 4⁵

- 1) Granice terytorium państwa mogą zostać zmienione jedynie w drodze ustawy. Zmiany granic pomiędzy gminami, tworzenie nowych i łączenie istniejących gmin wymagają ponadto decyzji większości obywateli mieszkających na danym terenie i uprawnionych do głosowania.
- 2) Poszczególnym gminom przysługuje prawo wystąpienia ze związku państwowego. O rozpoczęciu procedury wystąpienia decyduje większość obywateli zamieszkałych w danej gminie i uprawnionych do głosowania. Wystąpienie ze związku następuje na mocy ustawy lub w szczególnych przypadkach na mocy umowy międzynarodowej. W przypadku regulacji umową międzynarodową należy po zakończeniu negocjacji przeprowadzić ponowne głosowanie w danej gminie.

Artykuł 5

Godłem państwowym jest godło panującej dynastii Liechtenstein; barwy narodowe to kolory niebieski i czerwony.

Artykuł 6

Językiem państwowym i urzędowym jest język niemiecki.

⁵ Art. 4 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

PANUJĄCY KSIĄŻĘ

PANUJĄCY KSIĄŻĘ

Rozdział II

PANUJĄCY KSIĄŻĘ⁶

Artykuł 7

- 1) Panujący Książę jest głową państwa i sprawuje władzę zwierzchnią stosownie do postanowień niniejszej Konstytucji oraz innych ustaw.
- 2) Osoba Panującego Księcia nie podlega władzy sądowiczej oraz nie ponosi odpowiedzialności prawnej. Dotyczy to również każdego członka Domu Książęcego, który zgodnie z art. 13 bis pełni funkcję głowy państwa w zastępstwie Panującego Księcia⁷.

Artykuł 8

- 1) Panujący Książę reprezentuje państwo we wszystkich stosunkach z innymi państwami, współdziałając z rządem ponoszącym odpowiedzialność.
- 2) Dla ważności umów międzynarodowych, dokonujących przekazania terytorium państwowego, zbycia własności państwowej, przeniesienia praw władzy zwierzchniej lub przywilejów państwowych, nałożenia nowych ciężarów na Księstwo lub jego obywateli⁸ bądź podjęcia jakichkolwiek zobowiązań z uszczerbkiem dla praw obywateli państwa, wymagana jest zgoda Landtagu.

Artykuł 9

Każda ustawa wymaga, dla swojej ważności, sankcji Panującego Księcia.

Artykuł 10⁹

- 1) Panujący Książę za pośrednictwem rządu i bez udziału Landtagu, podejmuje czynności konieczne do wykonania i realizacji ustaw

⁶ W j. niem. *Vom Landesfürsten*.

⁷ Art. 7 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z dnia 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁸ „Pod pojęciem – obywatela (*Landesangehörigen*) – stosowanym w Konstytucji, rozumie się wszystkie osoby mające obywatelstwo Księstwa Liechtensteinu bez względu na płeć”. Przypis ustrojodawcy dodany ustawą konstytucyjną z 17 grudnia 1970 r. (LGBl. 1971 nr 22).

⁹ Art. 10 zmieniony ustawą konstytucyjną z dnia 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

oraz działania, wynikające z kompetencji administracyjnych i nadzorczych, a także wydaje odpowiednie rozporządzenia¹⁰ (art. 92). W sprawach pilnych podejmuje kroki niezbędne dla bezpieczeństwa i dobra państwa.

- 2) Rozporządzenia nadzwyczajne¹¹ nie mogą uchylać Konstytucji jako całości ani poszczególnych jej postanowień, mogą jedynie ograniczać możliwość zastosowania tych ostatnich. Rozporządzenia nadzwyczajne nie mogą ograniczać prawa każdego człowieka do życia, zakazu tortur i niehumanitarnego traktowania, zakazu niewolnictwa i pracy przymusowej oraz zasady „bez ustawy nie ma kary”. Rozporządzenia nadzwyczajne nie mogą ponadto ograniczać obowiązywania postanowień niniejszego artykułu, art. 3, 13 ter i 113, jak i ustawy sukcesyjnej. Rozporządzenia nadzwyczajne tracą moc najpóźniej po sześciu miesiącach od ich wydania.

Artykuł 11¹²

Panujący Książę mianuje sędziów z poszanowaniem postanowień Konstytucji (art. 96).

Artykuł 12

- 1) Panującemu Księciu przysługuje prawo łaski, złagodzenia lub zamiany prawomocnie orzeczonej kary, jak również umorzenia wszczętych postępowań.
- 2) Panujący Książę może skorzystać z prawa łaski lub złagodzenia kary względem członka Rządu skazanego za swoje czyny popełnione podczas sprawowania urzędu tylko na wniosek Landtagu.

Artykuł 13¹³

Przed przyjęciem przysięgi wierności, każdy następca tronu, w formie pisemnej proklamacji, przysięga na swój książęcy honor i godność, iż będzie rządził Księstwem Liechtensteinu zgodnie z Konstytucją i innymi ustawami, zachowywał jego integralność oraz niepodzielnie i jednocie przestrzegał jego suwerennych praw.

¹⁰ W j. niem. *Verordnungen*.

¹¹ W j. niem. *Notverordnungen*.

¹² Art. 11 zmieniony ustawą konstytucyjną z dnia 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹³ Art. 13 zmieniony ustawą konstytucyjną z dnia 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

Artykuł 13 bis¹⁴

Panujący Książę może powierzyć władzę zwierzchnią pełnoletniemu następcy tronu z Domu Książęcego jako swojemu zastępcy, jeżeli sam nie może jej tymczasowo sprawować lub w celu przygotowania go do objęcia tronu.

Artykuł 13 ter¹⁵

Obywatelom w liczbie co najmniej 1500 osób przysługuje prawo wniesienia umotywowanego wniosku o wotum nieufności wobec Panującego Księcia. Landtag powinien na najbliższym posiedzeniu podjąć uchwałę dotyczącą tego wniosku i zarządzić referendum (art. 66 ust. 6). Jeżeli wniosek o wotum nieufności zostanie przyjęty w referendum, należy go przekazać Panującemu Księżu do rozpatrzenia zgodnie z ustawą sukcesyjną. Decyzję podjętą zgodnie z ustawą sukcesyjną Panujący Książę podaje do wiadomości Landtagowi w terminie sześciu miesięcy.

¹⁴ Art. 13 bis zmieniony ustawą konstytucyjną z dnia 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹⁵ Art. 13 ter dodany ustawą konstytucyjną z dnia 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

ZADANIA PAŃSTWA

Rozdział III

ZADANIA PAŃSTWA

Artykuł 14

Najważniejszym zadaniem państwa jest dbałość o dobro wspólne narodu. W tym zakresie państwo dba o stanowienie i przestrzeganie prawa oraz chroni religijne, moralne i ekonomiczne interesy narodu.

Artykuł 15

Państwo otacza szczególną troską wychowanie i szkolnictwo. Kształtuje je i administruje w taki sposób, aby dorastająca młodzież, przy współdziałaniu rodziny, szkoły i Kościoła, przyswoiła sobie wykształcenie religijno-moralne, patriotyczną postawę oraz rzetelne przygotowanie zawodowe.

Artykuł 16

- 1) Wszystkie organy i placówki wychowawcze i szkolne, bez szkody dla nienaruszalności nauki kościoła, znajdują się pod nadzorem państwa.
- 2) Istnieje powszechny obowiązek szkolny.
- 3) Państwo troszczy się o to, aby zajęcia obowiązkowe z podstawowych przedmiotów odbywały się w szkołach publicznych bezpłatnie i w odpowiednim wymiarze.
- 4) Nauczanie religii prowadzone jest przez instytucje kościoła.
- 5) Każda osoba opiekująca się dziećmi zapewnia, iż otrzymają one wykształcenie o standardzie przewidzianym dla publicznych szkół podstawowych.
- 6) *Uchylony*¹⁶
- 7) *Uchylony*¹⁶
- 8) Dopuszcza się nauczanie prywatne, o ile odpowiada ono postanowieniom ustawowym dotyczącym czasu nauki, celów kształcenia i wyposażenia w szkołach publicznych.

Artykuł 17

- 1) Państwo wspiera i promuje system kształcenia i nauczania¹⁷.

¹⁶ Ust. 6 i 7 art. 16 uchylone ustawą konstytucyjną z dnia 15 grudnia 1971 r. (LGBl. 1972 nr 8).

¹⁷ Art. 17 ust. 1 zmieniony ustawą konstytucyjną z dnia 15 grudnia 1971 r. (LGBl. 1972 nr 8).

- 2) Państwo ułatwia niezamożnym, utalentowanym uczniom uczęszczanie do szkół wyższych poprzez zapewnienie im stosownych stypendiów.

Artykuł 18

Państwo troszczy się o publiczną służbę zdrowia, wspiera opiekę nad chorymi i dąży poprzez ustawodawstwo do zwalczania alkoholizmu oraz resocjalizacji osób uzależnionych i stroniących od pracy.

Artykuł 19

- 1) Państwo chroni prawo do pracy oraz pracowników, a w szczególności kobiety i osoby niepełnoletnie zatrudnione w rzemiośle i przemyśle.
- 2) Niedziela i dni świąteczne uznane przez państwo są dniami powszechnie wolnymi od pracy, bez szkody dla postanowień ustawowych dotyczących odpoczynku w niedziele i dni świąteczne.

Artykuł 20

- 1) W celu podniesienia zdolności do pracy zarobkowej i dbałości o własne interesy gospodarcze państwo promuje oraz wspiera rolnictwo i pasterstwo, rzemiosło i przemysł; w szczególności promuje ubezpieczenie od szkód zagrażających pracującym i towarom, a także podejmuje środki w celu zwalczania takich szkód.
- 2) Państwo dokłada szczególnych starań o rozwój systemu komunikacji i transportu, odpowiadający nowoczesnym potrzebom.
- 3) Państwo wspiera działania zabezpieczające przed osuwickami, zalesianie i odwadnianie oraz troszczy się i wspiera dążenia mające na celu pozyskanie nowych źródeł dochodów.

Artykuł 21

Państwo ma prawo zwierzchnictwa¹⁸ nad wodami stosownie do obowiązujących i przyszłych ustaw. Korzystanie i zarządzanie wodami oraz zabezpieczenie przeciwpowodziowe, określa i promuje ustawa, uwzględniając postęp techniczny. Prawo o energii elektrycznej określa ustawa.

¹⁸ Tzw. prawo zwierzchnictwa państwa (*Hobeitsrecht*) wywodzi się z przywilejów (regaliów), jakie przysługiwały panom feudalnym (przyp. tłum.).

Artykuł 22

Państwo ma prawo zwierzchnictwa nad łowiectwem, rybołówstwem i górnictwem; stanowiąc ustawy dotyczące tych dziedzin, chroni interesy rolnictwa i finanse gmin.

Artykuł 23

Regulacja systemu monetarnego i publicznego systemu kredytowego należy do państwa¹⁹.

Artykuł 24

- 1) Państwo zapewnia, poprzez odpowiednie ustawodawstwo, sprawiedliwy system podatkowy, zwalniając od podatku dochody niższe od minimum egzystencjalnego oraz nakładając większe obciążenia na większe majątki lub wyższe dochody.
- 2) W miarę możliwości należy poprawiać sytuację finansową państwa, przy czym należy zwrócić szczególną uwagę na pozyskiwanie nowych źródeł dochodów w celu finansowania potrzeb publicznych.

Artykuł 25

Publiczny system pomocy społecznej w zakresie regulowanym odpowiednimi ustawami należy do zadań gmin. Państwo sprawuje jednakże w tym zakresie funkcję nadzorczą. Może wspomagać gminy odpowiednimi subwencjami, w szczególności przeznaczonymi na opiekę nad sierotami, chorymi umysłowo, nieuleczalnie chorymi i osobami starszymi.

Artykuł 26

Państwo wspiera i troszczy się o system ubezpieczeń zdrowotnych, emerytalnych, inwalidzkich i ubezpieczeń od szkód pożarowych.

Artykuł 27

- 1) Państwo zapewnia szybkie postępowanie procesowe i egzekucyjne, chroniące prawa materialne; te same zasady odnoszą się do sądownictwa administracyjnego.
- 2) Zawodowe wykonywanie przedstawicielstwa stron określa ustawa.

¹⁹ W wyniku unii walutowej i gospodarczej ze Szwajcarią kwestie systemu kredytowego i monetarnego regulują przepisy prawa szwajcarskiego (przyp. tłum.).

PODSTAWOWE PRAWA
I OBOWIĄZKI
OBYWATELI

PODSTAWOWE PRAWA I OBOWIĄZKI OBYWATELI²¹

Artykuł 27 bis²²

- 1) Godność człowieka należy szanować i chronić.
- 2) Nikogo nie można poddawać okrutnemu lub poniżającemu traktowaniu, lub karze.

Artykuł 27 ter²³

- 1) Każdy człowiek ma prawo do życia.
- 2) Kara śmierci jest zakazana.

Artykuł 28

- 1) Każdy obywatel²⁴ ma prawo do swobodnego osiedlania się w dowolnej miejscowości na terytorium państwa i do nabywania wszelkiego rodzaju majątku, z poszanowaniem szczegółowych postanowień ustawowych.
- 2) Przyjazd i wyjazd, pobyt i zamieszkanie cudzoziemców regulują umowy międzynarodowe i ustawy²⁵.
- 3) Przebywanie w granicach Księstwa zobowiązuje do przestrzegania jego ustaw i jest objęte ochroną zgodnie z Konstytucją i ustawami.

Artykuł 29

- 1) Prawa obywatelskie przysługują każdemu obywatelowi²⁶ zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji.

²⁰ Rozdział IV i jego tytuł przed art. 27 bis dodany ustawą konstytucyjną z 27 listopada 2005 r. (LGBl. 2005 nr 267).

²¹ „Pod pojęciem – obywatela (*Landesangehörige*) – stosowanym w Konstytucji, rozumie się wszystkie osoby posiadające obywatelstwo Księstwa Liechtensteinu bez względu na płeć”. Przepis ustrojodawcy dodany ustawą konstytucyjną z 17 grudnia 1970 r. (LGBl. 1971 nr 22).

²² Art. 27 bis dodany ustawą konstytucyjną z 27 listopada 2005 r. (LGBl. 2005 nr 267).

²³ Art. 27 ter dodany ustawą konstytucyjną z 27 listopada 2005 r. (LGBl. 2005 nr 267).

²⁴ Zob. przypis 21.

²⁵ Art. 28 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z 17 września 2008 r. (LGBl. 2008 nr 310).

²⁶ Zob. przypis 21.

- 2) Prawa polityczne w sprawach państwa²⁷ przysługują wszystkim obywatelom²⁸, którzy ukończyli osiemnasty rok życia, mają miejsce stałego zamieszkania w państwie i nie są pozbawieni praw wyborczych i prawa do głosowania²⁹.

Artykuł 30

Uzyskanie i utratę praw obywatelskich określa ustawa.

Artykuł 31

- 1) Wszyscy obywatele³⁰ są równi wobec prawa. Mają równy dostęp do urzędów publicznych z zachowaniem postanowień ustawy.
- 2) Mężczyzna i kobieta mają równe prawa³¹.
- 3) Prawa obcokrajowców regulowane są w pierwszej kolejności przez umowy międzynarodowe, a przy ich braku – na zasadach wzajemności³².

Artykuł 32

- 1) Gwarantuje się wolność osobistą, nienaruszalność domu oraz tajemnicę korespondencji i dokumentów.
- 2) Nikt nie może zostać aresztowany, przetrzymywany w areszcie, nie można dokonać przeszukania domu lub rewizji osobistej, sprawdzenia lub zajęcia listów lub dokumentów, z wyjątkiem przypadków i w trybie określonym ustawą.
- 3) Osoby aresztowane niezgodnie z prawem lub aresztowane i skazane lecz niewinne, na podstawie orzeczenia sądu mają prawo do pełnego odszkodowania od państwa. O tym, czy i w jakim zakresie państwo ma w tych sprawach roszczenie regresyjne wobec osób trzecich określa ustawa.

Artykuł 33

- 1) Nikt nie może zostać pozbawiony prawa do sądu; nie dopuszcza się ustanawiania sądów specjalnych.

²⁷ Dotyczy to między innymi praw wyborczych (przyp. tłum.).

²⁸ Zob. przypis 21.

²⁹ Art. 29 ust. 2 ostatnio, zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 grudnia 1999 r. (LGBl. 2000 nr 55).

³⁰ Zob. przypis 21.

³¹ Art. 31 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z dnia 16 czerwca 1992 r. (LGBl. 1992 nr 81); tą samą ustawą ustrojodawca uzupełnił ust. 2 przypisem w brzmieniu: „Równouprawnienie mężczyzn i kobiet w obowiązujących przepisach regulują ustawy”.

³² Art. 31 ust. 3 zmieniony ustawą konstytucyjną z dnia 16 czerwca 1992 r. (LGBl. 1992 nr 81).

- 2) Nikomu nie wolno grozić ani nikogo poddawać karze z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie.
- 3) Oskarżonemu, we wszystkich sprawach karnych, gwarantuje się prawo do obrony.

Artykuł 34

- 1) Gwarantuje się nienaruszalność własności osobistej; konfiskata może mieć miejsce jedynie w przypadkach określonych ustawą.
- 2) Prawo autorskie reguluje ustawa.

Artykuł 35

- 1) Jeżeli wymaga tego dobro publiczne, wszelkiego rodzaju nieruchomości może zostać przymusowo wywłaszczona lub obciążona w zamian za stosowne odszkodowania, którego wysokość w sprawach spornych określa sąd.
- 2) Postępowanie wywłaszczeniowe określa ustawa.

Artykuł 36

Handel i przemysł są wolne w granicach określonych ustawą; przyznanie wyłącznych przywilejów handlowych i przemysłowych na określony czas reguluje ustawa.

Artykuł 37

- 1) Każdemu gwarantuje się wolność wyznania i sumienia.
- 2) Kościół rzymskokatolicki jest Kościołem państwowym i jako taki korzysta z pełnej ochrony państwa; innym wyznaniom gwarantuje się prawo do wyznawania i praktykowania swojej wiary w granicach określonych przez dobre obyczaje i porządek publiczny.

Artykuł 38

Gwarantuje się prawo własności i wszystkie inne prawa majątkowe kościołom i związkom wyznaniowym z uwzględnieniem ich instytucji, fundacji i innych dóbr majątkowych służących zadaniom kultury, nauczania i działalności charytatywnej. Zarządzanie dobrami kościoła w gminach kościelnych regulowane jest odrębną ustawą; przed jej uchwaleniem należy zadbać o porozumienie z władzami kościelnymi.

Artykuł 39

Korzystanie z praw obywatelskich i politycznych jest niezależne od wyznawanej religii; jej praktykowanie nie może odbywać się ze szkodą dla obowiązków obywatelskich.

Artykuł 40

Każdy ma prawo do swobodnego wyrażania opinii i przekazywania myśli za pomocą słowa, pisma, druku lub obrazu w granicach określonych ustawą i dobrymi obyczajami; cenzura może być stosowana jedynie w odniesieniu do przedstawień publicznych i wystaw.

Artykuł 41

Gwarantuje się prawo do swobodnego zrzeszania się i organizowania zgromadzeń w granicach określonych ustawą.

Artykuł 42

Gwarantuje się prawo składania petycji do Landtagu i Komisji Krajowej; prawo to przysługuje nie tylko tym, których praw i interesów dotyczy, lecz również gminom i korporacjom, które mogą przedstawiać swoje propozycje i wnioski poprzez członka Landtagu.

Artykuł 43

Gwarantuje się prawo składania skarg. Każdy obywatel ma prawo wniesienia skargi na sprzeczne z Konstytucją, ustawami lub zarządzeniami, działanie lub postępowanie władz państwowych, które narusza jego prawa lub interesy; skarga taka powinna zostać złożona w jednostce bezpośrednio nadrzędnej wobec danego organu władzy i może zostać, w razie konieczności, skierowana do organów najwyższych, o ile nie istnieją dla tego typu spraw żadne ustawowe ograniczenia środków prawnych. Jeżeli jednostka nadrzędna odrzuci zgłoszoną skargę, to jest ona zobowiązana przedstawić składającemu skargę uzasadnienie takiej decyzji.

Artykuł 44

- 1) Każdy obywatel³³ zdolny do noszenia broni, który nie ukończył sześćdziesiątego roku życia, jest w razie konieczności zobowiązany do obrony państwa.

³³ Zob. przypis 21.

- 2) Poza przypadkiem, o którym jest mowa powyżej, można tworzyć i utrzymywać formacje zbrojne jedynie w celu sprawowania służby policyjnej i ochrony porządku publicznego. Szczegółowe postanowienia określa ustawa.

LANDTAG

Rozdział V

LANDTAG

Artykuł 45

- 1) Landtag jest organem reprezentującym wszystkich obywateli³⁴ Księstwa i jako taki jest powołany do zagwarantowania i ochrony praw i interesów narodu wobec rządu, zgodnie z postanowieniami Konstytucji oraz wspierania dobra Książęcego Domu i państwa, z zachowaniem wierności zasadom zawartym w niniejszej Konstytucji.
- 2) Prawa przysługujące Landtagowi mogą być wykonywane jedynie po legalnym ukonstytuowaniu się tego zgromadzenia.

Artykuł 46

- 1) W skład Landtagu wchodzi dwudziestu pięciu deputowanych, wybranych przez naród w drodze powszechnego, równego, tajnego i bezpośredniego głosowania, w proporcjonalnym systemie wyborczym. Oberland i Unterland tworzą osobne okręgi wyborcze. Z dwudziestu pięciu deputowanych piętnastu przypada na Oberland i dziesięciu na Unterland³⁵.
- 2) W każdym okręgu wyborczym wraz z dwudziestoma pięcioma deputowanymi wybierani są również ich zastępcy. Każdorazowo na trzech deputowanych w jednym okręgu wyborczym przysługuje grupie wyborców³⁶ jeden zastępca posła, ale jeżeli dana grupa wyborców w okręgu wyborczym uzyska jeden mandat to przysługuje jej przynajmniej jeden zastępca³⁷.
- 3) Mandaty dzieli się między grupy wyborców, które uzyskały co najmniej 8% wszystkich ważnie oddanych głosów w państwie³⁸.

³⁴ Zob. przypis 21

³⁵ Art. 46 ust. 1 zmieniony ustawą konstytucyjną z 20 października 1987 r. (LGBl. 1988 nr 11).

³⁶ Określenie „grupa wyborców” obejmuje partie polityczne, komitety wyborcze, itp. (przyp. tłum.).

³⁷ Art. 46 ust. 2, ostatnio, zmieniony ustawą konstytucyjną z 14 lipca 1994 r. i skorygowany ustawą konstytucyjną z 24 sierpnia 1994 r. (LGBl. 1994 nr 46 i 56).

³⁸ Art. 46 ust. 3 dodany ustawą konstytucyjną z 17 lipca 1973 r. (LGBl. 1973 nr 49).

- 4) Członkowie rządu i sędziowie nie mogą być jednocześnie członkami Landtagu³⁹.
- 5) Szczegóły dotyczące przeprowadzania wyborów określa odrębna ustawa⁴⁰.

Artykuł 47

- 1) Deputowani wybierani są na czteroletnią kadencję przy założeniu, że powszechne wybory do Landtagu odbywają się każdorazowo w lutym lub marcu roku kalendarzowego, na który przypada koniec czwartego roku kadencji. Dopuszcza się możliwość ponownego wyboru deputowanego⁴¹.
- 2) *Uchylony*⁴²

Artykuł 48

- 1) Panujący Książę ma prawo zwoływania i zamykania posiedzeń Landtagu, a także z istotnych powodów, o których powinien poinformować Zgromadzenie, do odraczania jego posiedzeń na trzy miesiące oraz do jego rozwiązania, z zastrzeżeniem wyjątków określonych w kolejnym ustępie. Odroczenie, zamknięcie lub rozwiązanie mogą zostać ogłoszone jedynie przed zgromadzonym Landtagiem⁴³.
- 2) Landtag zostaje zwołany na podstawie umotywowanego, pisemnego żądania co najmniej tysiąca uprawnionych do głosowania obywateli lub uchwały zgromadzenia gminnego co najmniej trzech gmin⁴⁴.
- 3) W taki sam sposób, o którym mowa w ustępie poprzednim, tysiąc pięćset uprawnionych do głosowania obywateli lub cztery gminy na podstawie uchwał zgromadzeń gmin może zażądać referendum w sprawie rozwiązania Landtagu⁴⁴.

³⁹ Art. 46 ust. 4 zmieniony ustawą konstytucyjną z 11 grudnia 1996 r. (LGBl. 1997 nr 46).

⁴⁰ Art. 46 ust. 5 dodany ustawą konstytucyjną z 11 grudnia 1996 r. (LGBl. 1997 nr 46).

⁴¹ Art. 47 ust. 1 zmieniony ustawą konstytucyjną z 25 lutego 1958 r. (LGBl. 1958 nr 1).

⁴² Art. 47 ust. 2 usunięty ustawą konstytucyjną z 11 grudnia 1996 r. (LGBl. 1997 nr 46).

⁴³ Art. 48 ust. 1 Konstytucji interpretuje się w taki sposób, iż w przypadku rozwiązania Landtagu przez Księcia rozpoczyna się czteroletni okres mandatu Landtagu wyłonionego w nowych wyborach. Przypis ustrojodawcy dodany ustawą konstytucyjną z 6 czerwca 1929 r. (LGBl. 1929 nr 5).

⁴⁴ Ust. 2 i 3 art. 48 zmienione ustawą konstytucyjną z 30 grudnia 1947 r. (LGBl. 1947 nr 55), a następnie ustawą konstytucyjną z 11 kwietnia 1984 r. (LGBl. 1984 nr 27).

Artykuł 49

- 1) Zwyczajne posiedzenia Landtagu są zwoływane na początku każdego roku, na podstawie zarządzenia książecego wskazującego miejsce, dzień i godzinę zgromadzenia.
- 2) W ciągu roku posiedzenia Landtagu zarządza jego Przewodniczący.
- 3) Po upływie terminu odroczenia ponowne posiedzenie Landtagu zwoływane jest na podstawie zarządzenia książecego w ciągu miesiąca.
- 4) Jeżeli deputowany nie może uczestniczyć w jednym lub kilku kolejnych posiedzeniach, zastępca z jego grupy wyborców zastępuje go na posiedzeniu z prawem głosu⁴⁵.

Artykuł 50

Nowe wybory, po rozwiązaniu Landtagu, zarządzane są w ciągu sześciu tygodni. Nowo wybrani deputowani zwoływani są na posiedzenie w ciągu czternastu dni.

Artykuł 51⁴⁶

- 1) W przypadku objęcia tronu przez następcę, Landtag jest zobowiązany w ciągu trzydziestu dni zwołać nadzwyczajne posiedzenie w celu przyjęcia przysięgi Panującego Księcia, o której mowa w art. 13, oraz złożenia mu przysięgi wierności.
- 2) Jeżeli Landtag został rozwiązany wcześniej, nowe wybory powinny zostać przyspieszone, aby zwołanie posiedzenia mogło nastąpić najpóźniej w czterdziestym dniu po objęciu tronu przez następcę.

Artykuł 52

- 1) Podczas pierwszego zwołanego posiedzenia, któremu przewodniczy najstarszy wiekiem deputowany, Landtag, na dany rok, wybiera ze swego grona Przewodniczącego i jego zastępcę, celem kierowania pracami Landtagu.
- 2) *Uchylony*⁴⁷

⁴⁵ Art. 49 ust. 4 dodany ustawą z 18 stycznia 1939 r. (LGBl. 1939 nr 3).

⁴⁶ Art. 51 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁴⁷ Art. 52 ust. 2 uchylony ustawą konstytucyjną z 25 października 1989 r. (LGBl. 1989 nr 71).

Artykuł 53⁴⁸

Deputowani mają obowiązek osobistego stawienia się w siedzibie rządu na wiadomość o zwołaniu posiedzenia. W razie wystąpienia przeszkody w przybyciu na posiedzenie, deputowany musi, po otrzymaniu pierwszej informacji o zwołaniu, poinformować o tym rząd, a następnie Przewodniczącego Landtagu, podając przyczynę nieobecności. Jeżeli przeszkoda ta utrzymuje się, a deputowany nie może zostać zastąpiony zgodnie z systemem zastępstwa, należy przeprowadzić wybory uzupełniające.

Artykuł 54

- 1) Uroczystego otwarcia Landtagu dokonuje Panujący Książę osobiście lub przez pełnomocnika. Wszyscy nowo wybrani członkowie składają na ręce Panującego Księcia lub jego pełnomocnika następującą przysięgę:
„Ślubuję przestrzegać Konstytucji i obowiązujących ustaw oraz wspierać w Landtagu dobro państwa, bez jakichkolwiek ukrytych motywów, najlepszymi moimi zdolnościami i sumieniem, tak mi dopomóż Bóg!”
- 2) Członkowie Landtagu obejmujący później mandat składają tę przysięgę na ręce Przewodniczącego.

Artykuł 55

Zamknięcia posiedzenia Landtagu dokonuje Panujący Książę osobiście lub przez pełnomocnika.

Artykuł 56

- 1) Podczas posiedzeń Landtagu żaden deputowany nie może zostać aresztowany bez jego zgody, z wyjątkiem sytuacji ujęcia na gorącym uczynku.
- 2) W takim przypadku należy, podając okoliczności, niezwłocznie poinformować o aresztowaniu Landtag, który podejmuje decyzję w sprawie utrzymania aresztu. Na żądanie Landtagu należy niezwłocznie wydać mu akta dotyczące danej sprawy.
- 3) Jeżeli deputowany zostanie aresztowany w okresie, gdy Landtag nie obraduje, należy niezwłocznie poinformować o tym Komisję Krajową, wyjaśniając okoliczności sprawy.

⁴⁸ Art. 53 zmieniony ustawą z 18 stycznia 1939 r. (LGBI. 1939 nr 3).

Artykuł 57

- 1) Członkowie Landtagu głosują jedynie w zgodzie z przysięgą i przekonaniem. Nigdy nie ponoszą odpowiedzialności za swoje głosowanie, a za wypowiedzi na posiedzeniach Landtagu lub jego komisji odpowiadają wyłącznie przed Landtagiem i nigdy nie mogą zostać za nie pociągnięci do odpowiedzialności sądowej.
- 2) Korzystanie z uprawnień porządkowych określa Regulamin uchwalany przez Landtag.

Artykuł 58

- 1) Dla ważności uchwał Landtagu konieczna jest obecność co najmniej 2/3 ustawowej liczby deputowanych oraz bezwzględna większość głosów obecnych członków Landtagu, o ile niniejsza Konstytucja bądź Regulamin nie stanowią inaczej. Te same zasady dotyczą wyborów przeprowadzanych przez Landtag.
- 2) Przy równej liczbie głosów decyduje Przewodniczący, w przypadku wyborów po trzykrotnym, a w innych sprawach po jednokrotnym przeprowadzeniu głosowania.

Artykuł 59⁴⁹

- 1) Protesty wyborcze rozstrzyga Trybunał Państwowy⁵⁰.
- 2) Landtag bada ważność wyborów swoich członków i wyborów, na podstawie protokołów wyborczych i orzeczeń Trybunału Państwowego (weryfikacja).

Artykuł 60

Landtag przyjmuje swój Regulamin w drodze uchwały z poszanowaniem postanowień niniejszej Konstytucji.

Artykuł 61⁵¹

Deputowani otrzymują z kasy państwa uposażenie oraz zwrot kosztów podróży określone ustawą.

Artykuł 62

Działalność Landtagu obejmuje w szczególności:

- a) współdziałanie w procesie tworzenia prawa zgodnie z Konstytucją;

⁴⁹ Art. 59 zmieniony ustawą konstytucyjną z 25 lutego 1958 r. (LGBl. 1958 nr 1).

⁵⁰ W j. niem. *der Staatsgerichtshof*.

⁵¹ Art. 61 zmieniony ustawą konstytucyjną z 17 grudnia 1981 r. (LGBl. 1982 nr 13).

- b) współdziałal przy zawieraniu umów międzynarodowych (art. 8);
- c) ustalanie rocznego budżetu oraz zatwierdzanie podatków i innych opłat publicznych;
- d) podjęcie uchwały o kredytach, pożyczkach i poręczeniach obciążających państwo, jak również uchwały dotyczące nabycia i zbycia państwowych gruntów administracyjnych oraz zasobów finansowych stanowiących majątek państwa podlegają artykułom 63 ter i 93⁵²;
- e) podejmowanie uchwały dotyczącej corocznego rządowego sprawozdania o funkcjonowaniu administracji państwowej;
- f) składanie wniosków i skarg oraz kontrolowanie administracji państwowej (art. 63)⁵³;
- g) wnoszenie oskarżenia do Trybunału Państwowego o naruszenie Konstytucji lub innych ustaw przez członków rządu⁵⁴;
- h) podejmowanie uchwał o wotum nieufności wobec rządu lub jednego z jego członków⁵⁵.

Artykuł 63

- 1) Landtagowi przysługuje prawo kontroli całej administracji państwowej, łącznie z administracją wymiaru sprawiedliwości. Landtag realizuje to prawo między innymi za pośrednictwem wybieranej przez niego Komisji Kontroli. Prawo kontroli przysługujące Landtagowi nie obejmuje wymierzania sprawiedliwości przez sądy ani uprawnień Panującego Księcia⁵⁶.
- 2) Landtagowi przysługuje prawo w każdej chwili informowania bezpośrednio Panującego Księcia lub rządu o wykrytych nieprawidłowościach albo nadużyciach w administracji państwowej poprzez zgłoszenie lub zażalenie oraz prawo wnioskowania o ich usunięcie. Wynik przeprowadzanego dochodzenia i decyzje wydane na jego podstawie podaje się do wiadomości Landtagu⁵⁷.

⁵² Art. 62 pkt d) zmieniony ustawą konstytucyjną z 20 października 2010 r. (LGBl. 2010 nr 372).

⁵³ Art. 62 lit. f) zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁵⁴ Art. 62 lit. g) zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁵⁵ Art. 62 lit. h) dodany ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁵⁶ Art. 63 ust. 1 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁵⁷ Art. 63 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

- 3) *Uchylony*⁵⁸
- 4) Przedstawiciel rządu musi zostać wysłuchany, jest także zobowiązany do udzielenia odpowiedzi na interpelacje deputowanych.

Artykuł 63 bis⁵⁹

Landtag ma prawo powoływania komisji śledczych. Jest do tego zobowiązany, jeżeli utworzenia komisji zażąda co najmniej 1/4 ustawowej liczby deputowanych.

Artykuł 63 ter⁶⁰

Landtag powołuje komisję finansów, której, zgodnie z ustawą, może być przekazane uprawnienie do podejmowania uchwał w sprawie nabywania lub sprzedaży gruntów i nieruchomości wchodzących w skład majątku Skarbu Państwa, jak również uprawnienie do udziału w zarządzaniu jego aktywami finansowymi.

Artykuł 64

- 1) Prawo inicjatywy ustawodawczej, tzn. do wnoszenia projektów ustaw przysługuje:
 - a) Panującemu Księciu w formie rządowych projektów ustaw⁶¹;
 - b) Landtagowi;
 - c) obywatelom uprawnionym do głosowania, w zakresie określonym kolejnymi postanowieniami.
- 2) Jeżeli co najmniej 1000 obywateli uprawnionych do głosowania, których podpis i prawa do głosowania zostały potwierdzone przez władze gminy właściwej dla ich miejsca zamieszkania, w formie pisemnej lub co najmniej trzy gminy w formie zgodnych uchwał zgromadzeń gmin zażądają uchwalenia, zmiany lub uchylenia ustawy, Landtag ma obowiązek rozpatrzenia tego wniosku na najbliższym posiedzeniu⁶².
- 3) Jeżeli inicjatywa jednego z podmiotów, o których mowa w punktach a)–c), dotyczy uchwalenia ustawy nieprzewidzianej niniejszą

⁵⁸ Art. 63 ust. 3 uchylony ustawą konstytucyjną z 3 grudnia 1989 r. (LGBL 1989 nr 64).

⁵⁹ Art. 63 bis dodany ustawą konstytucyjną z 3 grudnia 1989 r. (LGBL 1989 nr 64).

⁶⁰ Art. 63 ter dodany ustawą konstytucyjną z 11 grudnia 1996 r. (LGBL 1997 nr 46), a następnie zmieniony ustawą konstytucyjną z 20 października 2010 r. (LGBL 2010 nr 372).

⁶¹ Tzn. za pośrednictwem rządu (przyp. tłum.).

⁶² Art. 64 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z 30 grudnia 1947 r. (LGBL 1947 nr 55), a następnie ustawą konstytucyjną z 11 kwietnia 1984 r. (LGBL 1984. nr 27).

Konstytucją, a której przyjęcie powodowałoby jednorazowe obciążenie finansowe dla państwa nieprzewidziane w ustawie budżetowej lub obciążenie utrzymujące się przez dłuższy czas, Landtag rozpatruje ją wyłącznie wtedy, gdy jednocześnie wskaże sposób pokrycia planowanych wydatków.

- 4) Z inicjatywą zmiany Konstytucji może wystąpić jedynie co najmniej 1500 uprawnionych do głosowania obywateli lub co najmniej cztery gminy⁶³.
- 5) Szczegółowe postanowienia dotyczące inicjatywy ludowej określa ustawa.

Artykuł 65

- 1) Bez współdziałania Landtagu nie może zostać uchwalona, zmieniona lub wejść w życie żadna ustawa. Dla swojej ważności każda ustawa wymaga, oprócz zgody Landtagu, również sankcji Panującego Księcia, kontrasygnaty odpowiedzialnego premiera rządu lub jego zastępcy, oraz ogłoszenia w „Landesgesetzblatt”. Nieudzielenie sankcji przez Panującego Księcia w ciągu sześciu miesięcy, traktuje się jako odmowę⁶⁴.
- 2) Ponadto, w zakresie przewidzianym postanowieniami następnego artykułu, przeprowadza się głosowanie ludowe (referendum)⁶⁵.

Artykuł 66

- 1) Każda ustawa uchwalona przez Landtag i nieuznana przez niego za pilną oraz każda uchwała finansowa nieuznana za pilną, która skutkuje jednorazowymi wydatkami w kwocie co najmniej 500 000 franków lub rocznymi, cyklicznymi wydatkami na sumę 250 000 franków podlega referendum, jeżeli Landtag podejmie taką uchwałę, lub jeżeli co najmniej 1000 obywateli uprawnionych do głosowania lub trzy gminy złożą wniosek w tej sprawie w sposób przewidziany w art. 64, w ciągu 30 dni od urzędowego ogłoszenia uchwały Landtagu⁶⁶.

⁶³ Art. 64 ust. 4 zmieniony ustawą konstytucyjną z 30 grudnia 1947 r. (LGBl. 1947 nr 55) oraz ustawą konstytucyjną z 11 kwietnia 1984 r. (LGBl. 1984 nr 27).

⁶⁴ Art. 65 ust. 1 zd. 3 dodane ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁶⁵ Art. 65 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁶⁶ Art. 66 ust. 1 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 maja 1996 r. (LGBl. 1996 nr 85), a następnie ustawą konstytucyjną z 20 października 2010 r. (LGBl. 2010 nr 372).

- 2) Jeżeli uchwała dotyczy Konstytucji jako całości lub jej poszczególnych części, konieczne jest żądanie co najmniej 1500 uprawnionych do głosowania obywateli lub co najmniej czterech gmin⁶⁷.
- 3) Landtag jest uprawniony do zarządzenia referendum w sprawie przyjęcia pojedynczych zasad proponowanej ustawy.
- 4) Referendum odbywa się w gminach; o przyjęciu lub odrzuceniu ustawy decyduje bezwzględna większość ważnych głosów oddanych w całym państwie.
- 5) Decyzje o ogłoszeniu ustaw poddanych pod referendum przedkładane są Panującemu Księciu do udzielenia sankcji dopiero po przeprowadzeniu referendum lub po upływie trzydziestodniowego terminu dla zgłoszenia żądania o przeprowadzenie referendum⁶⁸.
- 6) Jeżeli Landtag odrzuci projekt ustawy przedłożony mu w drodze inicjatywy ludowej (art. 64 lit. c), opracowany i zawierający w razie konieczności propozycję pokrycia wydatków, należy poddać go pod referendum. Przyjęcie projektu ustawy przez obywateli uprawnionych do głosowania zastępuje w tym przypadku konieczną do przyjęcia ustawy uchwałę Landtagu.
- 7) Szczegółowe postanowienia dotyczące referendum określa odrębna ustawa.

Artykuł 66 bis⁶⁹

- 1) Każda uchwała Landtagu, której przedmiotem jest wyrażenie zgody na umowę międzynarodową (art. 8) podlega referendum, jeżeli Landtag tak postanowi lub jeżeli w ciągu 30 dni od urzędowego ogłoszenia uchwały Landtagu co najmniej 1500 obywateli uprawnionych do głosowania lub co najmniej cztery gminy złożą wnioszek o referendum w formie przewidzianej art. 64.
- 2) O przyjęciu lub odrzuceniu uchwały Landtagu w referendum decyduje bezwzględna większość ważnych głosów oddanych w całym państwie.

⁶⁷ Art. 66 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z 30 grudnia 1947 r. (LGBl. 1947 nr 55), a następnie ustawą konstytucyjną z 11 kwietnia 1984 r. (LGBl. 1984 nr 27).

⁶⁸ Art. 66 ust. 5 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁶⁹ Art. 66 bis dodany ustawą konstytucyjną z 15 marca 1992 r. (LGBl. 1992 nr 27).

- 3) Szczegółowe postanowienia dotyczące referendum określa odrębna ustawa.

Artykuł 67

- 1) Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, wchodzi ona w życie po upływie ośmiu dni od ogłoszenia w Krajowym Dzienniku Ustaw.
- 2) Sposób i zakres ogłaszania ustaw, uchwał finansowych, umów międzynarodowych, rozporządzeń, uchwał organizacji międzynarodowych lub przepisów prawnych stosowanych na podstawie umów międzynarodowych określa ustawa. Dla przepisów prawnych stosowanych w Księstwie Liechtensteinu na podstawie umów międzynarodowych można ustanowić uproszczoną formę ogłoszenia, w szczególności w formie publikacji odsyłającej do zagranicznych zbiorów prawa⁷⁰.
- 3) Przepisy prawne obowiązujące Liechtenstein na podstawie Porozumienia z dnia 2 maja 1992 r. o Europejskim Obszarze Gospodarczym⁷¹ lub mające na tej podstawie wejść w przyszłości w życie ogłaszane są w zbiorze praw EWR. Sposób i zakres ogłaszania aktów w zbiorze praw EWR określa ustawa⁷².

Artykuł 68

- 1) Bez zgody Landtagu nie może zostać ustanowiony lub pobrany żaden podatek bezpośredni lub pośredni, ani jakkolwiek inna opłata państwa lub świadczenie ogólne, bez względu na jego nazwę. Przy ustanawianiu podatku wskazuje się wyraźnie udzieloną zgodę.
- 2) Także sposób rozłożenia i rozdzielenia opłat publicznych i świadczeń państwowych na osoby i obiekty, jak i sposób ich pobierania wymagają zgody Landtagu.
- 3) Zgoda w odniesieniu do podatków i opłat jest udzielana w zasadzie na okres roku budżetowego.

Artykuł 69

- 1) Rząd przekazuje Landtagowi do kontroli i akceptacji preliminarz obejmujący całość wydatków i dochodów na następny rok

⁷⁰ Art. 67 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z 20 czerwca 1996 r. (LGBl. 1996 nr 121).

⁷¹ W j. niem. *den Europäischen Wirtschaftsraum* – w skrócie EWR (przyp. tłum.).

⁷² Art. 67 ust. 3 zmieniony ustawą konstytucyjną z 22 marca 1995 r. (LGBl. 1995 nr 91).

administracyjny w odniesieniu do administracji państwowej, do którego dołącza wnioski z propozycjami opłat, które mają zostać nałożone.

- 2) Po zakończeniu roku budżetowego⁷³ rząd przekazuje Landtagowi w pierwszej połowie następnego roku budżetowego szczegółowe sprawozdanie z wykonania preliminarza dochodów planowanych i osiągniętych, z zastrzeżeniem, że jeśli później podjęto dodatkowe uzasadnione decyzje finansowe, Landtag wyraża na nie zgodę, a w przypadku braku uzasadnienia rząd ponosi odpowiedzialność.
- 3) Z tym samym zastrzeżeniem rząd ma prawo dokonania pilnych wydatków nie przewidzianych preliminarzem.
- 4) Ewentualne oszczędności w poszczególnych pozycjach preliminarza nie mogą być użyte do pokrycia zwiększonych wydatków w innych pozycjach.

Artykuł 70⁷⁴

Rząd zarządza majątkiem finansowym państwa zgodnie z zasadami ustalonymi w porozumieniu z Landtagiem i składa przed nim z tego sprawozdanie (art. 69 ust. 2).

⁷³ W j. niem. *Verwaltungsjahr*.

⁷⁴ Art. 70 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

KOMISJA KRAJOWA

KOMISJA KRAJOWA

Artykuł 71

Na czas między odroczeniem lub zamknięciem posiedzenia oraz rozwiązaniem Landtagu a jego ponownym zebraniem się w jego miejsce działa Komisja Krajowa, zajmująca się sprawami wymagającymi współdziałania Landtagu lub jego komisji, jednakże z poszanowaniem postanowień, o których mowa w art. 48–51, odnośnie terminów ponownego zwołania Landtagu i nowych wyborów.

Artykuł 72

- 1) W skład Komisji Krajowej wchodzi dotychczasowy Przewodniczący Landtagu, a w razie konieczności jego zastępca, oraz czterech członków Landtagu wybierani w równych proporcjach spośród deputowanych Oberlandu i Unterlandu.
- 2) Wybory, o których mowa powyżej, Landtag musi przeprowadzić na posiedzeniu, na którym ogłaszane jest jego odroczenie, zamknięcie lub rozwiązanie.

Artykuł 73

Pełnomocnictwa Komisji Krajowej wygasają wraz z ponownym zebraniem się Landtagu.

Artykuł 74

Komisja Krajowa jest uprawniona i zobowiązana w szczególności do:

- a) dbałości o przestrzeganie Konstytucji, zapewnienia wypełniania funkcji Landtagu oraz terminowe ponowne zwołanie Landtagu po wcześniejszym rozwiązaniu lub odroczeniu posiedzenia;
- b) kontrolowania rachunków kasy państwowej i przekazania sprawozdań w tej sprawie i wniosków do Landtagu;
- c) podpisywania obligacji i listów zastawnych wystawionych na Skarb Państwa z uwzględnieniem wcześniejszej uchwały Landtagu⁷⁵;

⁷⁵ Art. 74 lit. e) zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

- d) wypełniania zadań powierzonych przez Landtag w celu przygotowania przyszłych obrad parlamentarnych.
- e) składania w nagłych przypadkach zawiadomień do Panującego Księcia lub rządu, a w przypadku zagrożenia lub łamania praw konstytucyjnych, do wnoszenia sprzeciwów, protestów i zażaleń;
- f) wnioskowania o zwołanie Landtagu, jeżeli okoliczności będą tego wymagały.

Artykuł 75

Komisja Krajowa nie może podejmować żadnych trwałych zobowiązań Księstwa i jest odpowiedzialna za swoje działania przed Landtagiem.

Artykuł 76

- 1) Posiedzenia Komisji Krajowej odbywają się odpowiednio do potrzeb w siedzibie rządu i są zwoływane przez Przewodniczącego.
- 2) Dla ważności uchwał Komisji Krajowej konieczna jest obecność co najmniej trzech jej członków.

Artykuł 77

Podczas posiedzeń Komisji Krajowej, jej członkowie otrzymują takie same diety i zwrot kosztów podróży jak członkowie Landtagu.

RZĄD

RZĄD

Rozdział VII

RZĄD⁷⁶

Artykuł 78

- 1) Rząd kieruje administracją państwową, ponosi odpowiedzialność przed Panującym Księciem i Landtagiem, z zastrzeżeniem dalszych postanowień niniejszego artykułu i stosownie do postanowień Konstytucji i ustaw⁷⁷.
- 2) Określone zadania mogą zostać przekazane do samodzielnego wykonywania przez funkcjonariuszy państwowych, urzędy państwowe lub komisje specjalne z mocy ustawy lub ustawowego upoważnienia, z zachowaniem procedury odwoławczej od ich decyzji do rządu⁷⁸.
- 3) Do rozstrzygania skarg w imieniu rządu mogą być powoływane, z mocy ustawy, komisje specjalne⁷⁹.
- 4) Do wypełniania zadań gospodarczych, socjalnych i kulturalnych mogą być powoływane specjalne wspólnoty, zakłady i fundacje prawa publicznego, działające pod zwierzchnim nadzorem rządu⁸⁰.

Artykuł 79

- 1) W skład rządu wchodzi premier i czterech radców rządowych⁸¹.
- 2) Premier i radcy rządowi mianowani są przez Panującego Księcia w porozumieniu z Landtagiem i na jego wniosek. W taki sam sposób należy powołać po jednym zastępcy premiera i radców

⁷⁶ Tytuł rozdziału VII przed art. 78 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁷⁷ Art. 78 ust. 1 zmieniony ustawą konstytucyjną z 15 grudnia 1971 r. (LGBl. 1972 nr 8). W tekście oryginalnym w j. niemieckim występuje słowo *Kollegialregierung* czyli rząd kolegialny. Powodem zastosowania takiego zwrotu jest potrzeba odróżnienia sposobu wykonywania uprawnień i kompetencji przez Księcia i rząd. Książę swoją władzę sprawuje samodzielnie, natomiast rząd może działać tylko i wyłącznie kolegialnie.

⁷⁸ Art. 78 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z 28 grudnia 1963 r. (LGBl. 1964 nr 10).

⁷⁹ Art. 78 ust. 3 zmieniony ustawą konstytucyjną z 28 grudnia 1963 r. (LGBl. 1964 nr 10).

⁸⁰ Art. 78 ust. 4 zmieniony ustawą konstytucyjną z 28 grudnia 1963 r. (LGBl. 1964 nr 10).

⁸¹ Art. 79 ust. 1 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

rządowych, którzy zastępują ich w przypadku niemożności uczestniczenia w posiedzeniu rządu przez jego członka⁸².

- 3) Na wniosek Landtagu jeden z radców rządowych mianowany jest przez Panującego Księcia wicepremierem⁸³.
- 4) Członkowie rządu winni być obywatelami Liechtensteinu i mieć prawo kandydowania do Landtagu⁸⁴.
- 5) Rząd jest powoływany w taki sposób, aby każdy z regionów⁸⁵ miał co najmniej dwóch członków rządu. Z tych samych regionów powinni wywodzić się ich zastępcy⁸⁶.
- 6) Kadencja rządu wynosi cztery lata. Do czasu powołania nowego rządu dotychczasowi członkowie rządu mają obowiązek wypełnienia obowiązków rządowych i ponoszą za nie odpowiedzialność, chyba że ma zastosowanie art. 80⁸⁷.

Artykuł 80⁸⁸

- 1) Jeżeli rząd utraci zaufanie Panującego Księcia lub Landtagu, wygasają jego pełnomocnictwa do sprawowania urzędu. Na okres do objęcia władzy przez nowy rząd Panujący Książę powołuje – z zastosowaniem postanowień art. 79 ust. 1 i 4 – rząd tymczasowy wypełniający tymczasowo zadania rządu związane z administrowaniem państwem (art. 78 ust. 1). Panujący Książę może powoływać do rządu tymczasowego również członków poprzedniego rządu. Przed upływem czterech miesięcy rząd tymczasowy zwraca się do Landtagu z wnioskiem o wyrażenie wotum zaufania, o ile wcześniej nie zostanie powołany przez Panującego Księcia w porozumieniu z Landtagiem i na jego wniosek nowy rząd (art. 79 ust. 2).
- 2) Jeżeli jeden z członków rządu utraci zaufanie Panującego Księcia lub Landtagu, Panujący Książę i Landtag podejmują wspólną decyzję o utracie prawa do sprawowania urzędu przez

⁸² Art. 79 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

⁸³ Art. 79 ust. 3 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

⁸⁴ Art. 79 ust. 4 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁸⁵ W Liechtensteinie wyodrębnione są regiony Oberland i Unterland.

⁸⁶ Art. 79 ust. 5 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

⁸⁷ Art. 79 ust. 6 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22) oraz ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

⁸⁸ Art. 80 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

tego członka. Do czasu powołania nowego członka rządu jego funkcje sprawuje jego zastępca.

Artykuł 81⁸⁹

Dla ważności uchwał rządu konieczna jest obecność co najmniej czterech członków i większość głosów obecnych członków rządu. W razie równości głosów decyzje podejmuje Przewodniczący. Udział w głosowaniu jest obowiązkowy.

Artykuł 82

Przyczyny, które powodują, że członek rządu zostaje odsunięty od podejmowania działań urzędowych lub zawieszony określa ustawa.

Artykuł 83⁹⁰

Rząd sprawuje swoje funkcje częściowo jako organ kolegialny, częściowo w ramach resortów.

Artykuł 84⁹¹

Rząd uchwała swój regulamin w formie rozporządzenia.

Artykuł 85⁹²

Rządowi przewodniczy Premier. Pełni on funkcje powierzone mu bezpośrednio przez Panującego Księcia, kontrasygnuje dekrety i rozporządzenia⁹³ wydawane przez Panującego Księcia lub regenta, a w czasie oficjalnych uroczystości korzysta z przywilejów przysługujących mu zgodnie z prawem jako przedstawicielowi Panującego Księcia.

Artykuł 86

- 1) Premier przedstawia Panującemu Księżciu ustnie lub pisemnie sprawozdanie ze spraw należących do kompetencji władcy państwa.
- 2) Teksty decyzji podjętych przez władcę państwa⁹⁴, wydawanych na jego wniosek, są własnoręcznie podpisywane przez Panującego Księcia i kontrasygnowane przez Premiera.

⁸⁹ Art. 81 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

⁹⁰ Art. 83 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

⁹¹ Art. 84 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

⁹² Art. 85 zmieniony ustawą konstytucyjną z 15 grudnia 1971 r. (LGBl. 1972 nr 8).

⁹³ W j. niem. *Erlässe und Verordnungen*.

⁹⁴ W j. niem. *landesherrlichen Resolutionen*.

Artykuł 87

Premier składa przysięgę na ręce Panującego Księcia lub regenta; pozostali członkowie rządu i urzędnicy państwowi są zaprzysięgani przez Premiera.

Artykuł 88⁹⁵

W przypadku niemożności pełnienia funkcji przez Premiera, wicepremier przejmuje funkcje, które zostały wyraźnie powierzone Premierowi na mocy niniejszej Konstytucji. Jeżeli również wicepremier nie może pełnić tych funkcji, jego urząd przejmuje najstarszy wiekiem radca rządowy.

Artykuł 89

Premier podpisuje opracowane kolegialnie dekrety i zarządzenia⁹⁶ wydawane przez rząd; bezpośrednio kontroluje również wykonywanie zadań przez rząd.

Artykuł 90

- 1) Wszystkie ważniejsze sprawy przekazane rządowi do rozpatrzenia, a w szczególności rozpatrzenie spornych spraw administracyjnych są przedmiotem obrad i uchwał rządu. Określone, mniej istotne zadania, mogą zostać z mocy ustawy przekazane do samodzielnego wykonania właściwym, zgodnie z przydziałem, członkom rządu⁹⁷.
- 2) Posiedzenia są protokołowane przez sekretarza rządu, a w przypadku niemożności pełnienia przez niego funkcji przez zastępcę wyznaczonego przez rząd⁹⁸.
- 3) Premier realizuje uchwały rządu. Jedynie w przypadku, jeżeli uważa, iż uchwała narusza obowiązujące ustawy lub rozporządzenia, ma prawo wstrzymać jej wykonanie, jednakże ma przy tym obowiązek niezwłocznego powiadomienia Trybunału Administracyjnego, który rozstrzyga o wykonaniu uchwały, nie naruszając jednak prawa stron do wniesienia skargi⁹⁹.

⁹⁵ Art. 88 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

⁹⁶ W j. niem. *Erlässe und Verfügungen*.

⁹⁷ Art. 90 ust. 1 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

⁹⁸ Art. 90 ust. 2 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

⁹⁹ Art. 90 ust. 3 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22) oraz ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

Artykuł 91¹⁰⁰

W celu przygotowania do rozstrzygnięcia spraw uchwalanych kolegialnie i aby umożliwić samodzielne wypełnianie funkcji przewidzianych ustawą, rząd dokonuje na początku swojej kadencji rozdziału funkcji między Premiera i radców rządowych. W przypadku niemożności pełnienia funkcji możliwe jest wzajemne reprezentowanie się.

Artykuł 92¹⁰¹

- 1) Rząd ma obowiązek realizacji wszystkich ustaw oraz zgodnych z prawem poleceń¹⁰² Panującego Księcia lub Landtagu.
- 2) Rząd wydaje rozporządzenia konieczne dla realizacji ustaw i stosowanych bezpośrednio umów międzynarodowych, jedynie w ramach ustaw i stosowanych bezpośrednio umów międzynarodowych.
- 3) Rząd może wydawać inne rozporządzenia konieczne dla realizacji innych zobowiązań wynikających z umów międzynarodowych, o ile nie jest w tym celu wymagana regulacja ustawowa.
- 4) Administracja państwowa winna działać w granicach określonych przez Konstytucję, ustawy i przepisy umów międzynarodowych; także w sprawach, w których ustawa przyznaje administracji swobodne uznanie, nie może przekraczać granic określonych ustawami.

Artykuł 93

Do zadań rządu należy w szczególności:

- a) nadzór nad wszystkimi podległymi organami i pracownikami, jak również sprawowanie nad nimi władzy dyscyplinarnej; kontrolę i władzę dyscyplinarną nad prokuratorami reguluje ustawa¹⁰³;
- b) przydzielanie personelu niezbędnego do funkcjonowania rządu i pozostałych organów;

¹⁰⁰ Art. 91 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

¹⁰¹ Art. 92 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹⁰² W j. niem. *Aufträge*.

¹⁰³ Art. 93 pkt a) zmieniony ustawą konstytucyjną z 24 kwietnia 2008 r. (LGBl. 2008 nr 145), a następnie ustawą konstytucyjną z 21 października 2010 r. (LGBl. 2011 nr 50).

- c) nadzór nad więzieniami oraz zwierzchni nadzór nad traktowaniem podejrzanych w areszcie śledczym i skazanych;
- d) zarządzanie nieruchomościami należącymi do państwa;
- e) nadzór nad zgodną z prawem i nieprzerwaną działalnością sądów powszechnych¹⁰⁴;
- f) sporządzanie rocznego sprawozdania z działań urzędowych, przedkładanego Landtagowi;
- g) opracowanie rządowych projektów ustaw wnoszonych do Landtagu i opiniowanie projektów przekazanych mu w tym celu przez Landtag;
- h) zarządzanie pilnymi wydatkami, nieujętych w preliminarzu;
- i) podjęcie uchwały w sprawie kwoty gwarancyjnej do wysokości 250 000 franków, nabycia i zbycia zasobów finansowych należących do państwa do wysokości 1 000 000 franków i państwowych gruntów administracyjnych do wysokości 30 000 franków, jak również ustawowe upoważnienie w zakresie zaciągania kredytów i pożyczek¹⁰⁵.

Artykuł 94¹⁰⁶

Organizację administracji określa ustawa.

¹⁰⁴ Art. 93 pkt e) zmieniony ustawą konstytucyjną z 24 października 2007 r. (LGBl. 2007 nr 346).

¹⁰⁵ Art. 93 pkt i) dodany ustawą konstytucyjną z 20 października 2010 r. (LGBl. 2010 nr 372).

¹⁰⁶ Art. 94 zmieniony ustawą konstytucyjną z 3 lutego 1965 r. (LGBl. 1965 nr 22).

SADY

SADY

Rozdział VIII

SĄDY¹⁰⁷

A. POSTANOWIENIA OGÓLNE¹⁰⁸

Artykuł 95¹⁰⁹

- 1) Wymiar sprawiedliwości jest sprawowany w imieniu Panującego Księcia i Narodu przez prawnie umocowanych sędziów do tego sędziów, którzy są mianowani przez Panującego Księcia (art. 11). Decyzje sędziów w formie wyroków są wydawane i sporządzane „w imieniu Panującego Księcia i Narodu”.
- 2) Sędziowie w granicach swej władzy określonej prawem i w postępowaniu sądowym są niezależni w sprawowaniu swojego urzędu. Są zobowiązani do przedstawienia uzasadnień do swoich orzeczeń i wyroków. Wpływanie przez pozasądowe organy na orzeczenia i wyroki jest dopuszczalne jedynie w zakresie wyraźnie przewidzianym w Konstytucji (art. 12).
- 3) Sędziami, w rozumieniu tego artykułu, są sędziowie wszystkich sądów powszechnych (art. 97–101), sędziowie Trybunału Administracyjnego (art. 102 i 103), jak również sędziowie Trybunału Państwowego (art. 104 i 105).

Artykuł 96¹¹⁰

- 1) Panujący Książę i Landtag tworzą wspólną komisję wybierającą sędziów, której przewodniczy z głosem rozstrzygającym Panujący Książę. Może on powołać tylu członków do tej komisji, ilu przedstawicieli mianuje Landtag. Landtag mianuje po jednym deputowanym z każdej grupy wyborczej reprezentowanej w Landtagu. Rząd deleguje członka rządu odpowiedzialnego

¹⁰⁷ Tytuł rozdziału VIII przed art. 95 dodany ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹⁰⁸ Tytuł podrozdziału A przed art. 95 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹⁰⁹ Art. 95 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹¹⁰ Art. 96 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

za wymiar sprawiedliwości. Obrady komisji są tajne. Kandydaci mogą być rekomendowani przez komisję Landtagowi tylko za zgodą Panującego Księcia. Jeżeli Landtag poprze rekomendowanego kandydata, jest on mianowany przez Panującego Księcia na sędziego.

- 2) Jeżeli Landtag odrzuci rekomendowanego przez komisję kandydata, a w ciągu czterech tygodni nie uda się osiągnąć porozumienia co do nowego kandydata, Landtag jest zobowiązany do zaproponowania nowego kandydata i wyznaczenia referendum. W przypadku referendum obywatele uprawnieni do głosowania są również uprawnieni do zgłaszania kandydatów w trybie wymaganym dla inicjatywy ustawodawczej (art. 64). Jeżeli głosowanie odbywa się nad więcej niż dwoma kandydatami, jest ono przeprowadzane w dwóch turach zgodnie z art. 113 ust. 2. Kandydat, który otrzyma bezwzględną większość głosów, zostaje mianowany przez Panującego Księcia na sędziego.
- 3) Sędzia mianowany na czas określony sprawuje urząd aż do zaprzysiężenia swojego następcy.

B. SĄDY POWSZECHNE¹¹¹

Artykuł 97¹¹²

- 1) Sądownictwo powszechne w pierwszej instancji w sprawach cywilnych i karnych, sprawowane jest przez Książęcy Sąd Krajowy¹¹³ w Vaduz, w drugiej instancji przez Książęcy Wyższy Sąd Krajowy¹¹⁴ w Vaduz, a w trzeciej instancji przez Książęcy Sąd Najwyższy¹¹⁵.
- 2) Organizacja sądów powszechnych, procedury postępowania oraz opłaty sądowe określa ustawa.

¹¹¹ Tytuł podrozdziału B *Die ordentlichen Gerichte* przed art. 97 ostatnio zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBI. 2003 nr 186).

¹¹² Art. 97 zmieniony ostatnio ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBI. 2003 nr 186).

¹¹³ W j. niem. *das Fürstliche Landgericht*.

¹¹⁴ W j. niem. *das Fürstliche Obergericht*.

¹¹⁵ W j. niem. *den Fürstlichen Obersten Gerichtshof*.

Artykuł 98¹¹⁶

Wykonywanie poszczególnych, ściśle określonych rodzajów spraw związanych ze sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości w pierwszej instancji może zostać, zgodnie z ustawą, przekazane specjalnie przeszkolonym urzędnikom sądowym Sądu Krajowego, którzy nie są sędziami i są związani instrukcjami (referendarzom)¹¹⁷.

Artykuł 99¹¹⁸

Skarb państwa i urzędnicy domen książęcych mogą występować przed sądami powszechnymi w charakterze powodów oraz pozwanych.

Artykuł 100¹¹⁹

- 1) Postępowanie w sprawach cywilnych należy prowadzić według zasad: ustności, bezpośredniości oraz swobodnej oceny dowodów. W sprawach karnych obowiązuje ponadto zasada oskarżenia publicznego.
- 2) W sprawach cywilnych sądownictwo powszechne w pierwszej instancji jest sprawowane w jednoosobowych składach sędziowskich wybieranych spośród sędziów.
- 3) W Wyższym Sądzie Krajowym i Sądzie Najwyższym sprawy rozpatrywane są w kolejalnych składach sędziowskich.
- 4) W sprawach karnych wymiar sprawiedliwości sprawowany jest w pierwszej instancji przez Sąd Krajowy – w zależności od rodzaju sprawy, przez Wydział Karny albo Sąd ds. Młodocianych¹²⁰.

Artykuł 101¹²¹

- 1) Prezes Sądu Krajowego sprawuje nadzór nad działalnością sędziów Sądu Krajowego.
- 2) Prezes Wyższego Sądu Krajowego sprawuje nadzór nad Prezesem Sądu Krajowego oraz sędziami Wyższego Sądu Krajowego. Sprawuje on władzę dyscyplinarną nad sędziami Sądu Krajowego

¹¹⁶ Art. 98 zmieniony ostatnio ustawą konstytucyjną z 24 kwietnia 2008 r. (LGBl. 2003 nr 145).

¹¹⁷ W j. niem. *Rechtspflegen*.

¹¹⁸ Art. 99 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹¹⁹ Art. 100 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹²⁰ Art. 100 ust. 4 zmieniony ustawą konstytucyjną z 25 listopada 2011 r. (LGBl. 2011 nr 594) – zlikwidowano Sąd Ławniczy.

¹²¹ Art. 101 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186), a następnie ustawą konstytucyjną z 24 października 2007 r. (LGBl. 2007 nr 346).

- 3) Prezes Sądu Najwyższego sprawuje nadzór nad Prezesem Wyższego Sądu Krajowego i sędziami Sądu Najwyższego. Sprawuje on władzę dyscyplinarną nad sędziami Wyższego Sądu Krajowego i Sądu Najwyższego.
- 4) Specjalna Izba Sądowa, składająca się z trzech biegłych w prawie sędziów Sądu Najwyższego, sprawuje nadzór i władzę dyscyplinarną nad Prezesem Sądu Najwyższego.

C. TRYBUNAŁ ADMINISTRACYJNY¹²²

Artykuł 102¹²³

- 1) Trybunał Administracyjny składa się z pięciu sędziów oraz pięciu zastępców, którzy są mianowani przez Panującego Księcia (art. 96). Większość sędziów musi posiadać obywatelstwo Liechtensteinu. Większość sędziów musi posiadać praktykę prawniczą.
- 2) Okres sprawowania funkcji sędziów oraz zastępców sędziów Trybunału Administracyjnego wynosi 5 lat. Kadencje należy kształtować w taki sposób, aby co roku odchodził inny sędzia, ewentualnie zastępca sędziego. Przy pierwszym ustanowieniu o długości piastowania urzędu przez pięciu sędziów oraz pięciu zastępców decyduje losowanie. Jeżeli sędzia lub zastępca sędziego ustąpił z urzędu, jego następcą zostaje powołany na pozostałą część kadencji.
- 3) Pięciu sędziów wybiera corocznie ze swojego grona przewodniczącego i jego zastępcę. Dopuszcza się możliwość ponownego wyboru.
- 4) W przypadku niemożności pełnienia funkcji przez sędziego, jego funkcję wykonuje zastępca sędziego. W przypadku zastępstwa postępuje się zgodnie z zasadą rotacji.
- 5) Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, wszystkie decyzje lub zarządzenia rządu oraz komisji specjalnych działających w zastępstwie rządu (art. 78 ust. 3) podlegają zaskarżeniu do Trybunału Administracyjnego.

¹²² Tytuł podrozdziału C *Der Verwaltungsgerichtshof* przed art. 102 dodany ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBL 2003 nr 186).

¹²³ Art. 102 zmieniony ostatnio ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBL 2003 nr 186).

- 6) Do podjęcia określonego środka prawnego w postępowaniu dotyczącym międzynarodowej pomocy prawnej, jak i do złożenia bezpośredniego zażalenia – na organ działający w pierwszej instancji – do Trybunału Administracyjnego może zostać upoważniony zgodnie z ustawą sędzia Trybunału Administracyjnego¹²⁴.

Artykuł 103¹²⁵

Szczegóły dotyczące postępowania, odejścia ze służby, wynagrodzeń oraz opłat sądowych określa odrębna ustawa.

D. TRYBUNAŁ PAŃSTWOWY¹²⁶

Artykuł 104

- 1) W drodze odrębnej ustawy tworzy się Trybunał Państwowy jako sąd prawa powszechnego do ochrony praw gwarantowanych przez Konstytucję, rozstrzygania sporów kompetencyjnych między sądami a organami administracji oraz jako sąd dyscyplinarny dla członków rządu.
- 2) Do jego właściwości należy również badanie zgodności ustaw oraz umów międzynarodowych z Konstytucją oraz zgodności rozporządzeń rządu z ustawami; w tych przypadkach przysługują mu kompetencje kasacyjne. Ponadto pełni on funkcję sądu wyborczego¹²⁷.

Artykuł 105¹²⁸

Trybunał Państwowy składa się z pięciu sędziów oraz z pięciu zastępców, którzy są mianowani przez Panującego Księcia (art. 96). Przewodniczący Trybunału Państwowego oraz większość sędziów powinni mieć obywatelstwo Liechtensteinu. W pozostałych sprawach stosuje się odpowiednio postanowienia art. 102.

¹²⁴ Art. 102 ust. 6 dodany ustawą konstytucyjną z 26 czerwca 2009 r. (LGBl. 2009 nr 227).

¹²⁵ Art. 103 zmieniony ostatnio ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹²⁶ Tytuł podrozdziału D *Der Staatsgerichtshof* przed art. 104 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹²⁷ Art. 104 ust. 2 zmieniony ostatnio ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹²⁸ Art. 105 zmieniony ostatnio ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

ORGANY WŁADZY
I URZĘDNICY
PAŃSTWOWI

Rozdział IX

ORGANY WŁADZY I URZĘDNICY PAŃSTWOWI¹²⁹

Artykuł 106¹³⁰

Stanowiska sędziowskie na czas nieokreślony mogą być tworzone wyłącznie za zgodą Landtagu.

Artykuł 107¹³¹

Organizacja organów władz państwowych następuje w drodze ustawodawstwa. Wszystkie władze mają siedzibę na terytorium państwa, z zastrzeżeniem ustaleń wynikających z umów międzynarodowych; władze kolegialne należy obsadzić co najmniej w większości obywatelami Liechtensteinu.

Artykuł 108¹³²

Członkowie rządu, urzędnicy państwowi oraz wszyscy członkowie zarządów gmin, ich przedstawiciele oraz skarbnicy gmin zobowiązani są przed objęciem urzędu do złożenia następującej przysięgi: „Ślubuję wierność Panującemu Księciu, posłuszeństwo prawu i ściśle przestrzeganie Konstytucji, tak mi dopomóż Bóg”.

Artykuł 109¹³³

- 1) Państwo, gminy oraz pozostałe wspólnoty, zakłady oraz fundacje prawa publicznego odpowiadają za szkody osób, które je spowodowały, jako ich przedstawiciele w trakcie wykonywania czynności służbowych. W przypadku działania zamierzonego lub ciężkiego zaniedbania, zastrzega się prawo regresu do osób, które są bezpośrednio odpowiedzialne za szkody.

¹²⁹ Tytuł rozdziału IX przed art. 106 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹³⁰ Art. 106 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186) oraz ustawą konstytucyjną 24 kwietnia 2008 r. (LGBl. 2005 nr 145).

¹³¹ Art. 107 zmieniony ostatnio ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186)

¹³² Art. 108 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹³³ Art. 109 (109 bis) dodany ustawą konstytucyjną z 28 grudnia 1964 r. (LGBl. 1965 nr 10) i zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

- 2) Osoby działające w imieniu organów odpowiadają przed państwem, gminą oraz innymi wspólnotami, instytucjami i fundacjami prawa publicznego, w których służbie się znajdują, za szkodę wyrządzoną im bezpośrednio, umyślnie lub w wyniku rażącego zaniedbania obowiązków urzędowych.
- 3) Szczegółowe postanowienia, dotyczące zwłaszcza jurysdykcji określa odrębna ustawa.

GMINY

GMINY

Rozdział X

GMINY¹³⁴

Artykuł 110

- 1) Skład, organizację i zadania własne oraz zlecone gminy określają ustawy.
- 2) Ustawy dotyczące gmin powinny uwzględniać następujące zasady:
 - a) swobodnego wyboru naczelnika gminy¹³⁵ oraz pozostałych organów gminy przez zgromadzenie gminne;
 - b) samodzielnego zarządzania majątkiem gminnym oraz kierowania gminną policją pod nadzorem rządu;
 - c) dbałości o uregulowanie kwestii ubóstwa pod nadzorem rządu;
 - d) prawa gminy do przyjęcia obywateli¹³⁶ oraz swobody osiedlania się obywateli Księstwa w dowolnej gminie.

Artykuł 111¹³⁷

Wszyscy obywatele Liechtensteinu, którzy ukończyli 18 rok życia, i którzy nie zostali pozbawieni praw wyborczych, mają prawo głosować w sprawach gminy na terenie której zamieszkują.

¹³⁴ Tytuł rozdziału X przed art. 110 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹³⁵ W j. niem. *Ortsvorsteher*.

¹³⁶ Zob. przypis 21.

¹³⁷ Art. 111 (110 bis) zmieniony ostatnio ustawą konstytucyjną z 16 grudnia 1999 r. (LGBl. 2000 nr 55), a następnie ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

GWARANCJE KONSTYTUCYJNE

GWARANCJE KONSTYTUCYJNE¹³⁸

Artykuł 112¹³⁹

- 1) Niniejsza Konstytucja po jej ogłoszeniu staje się powszechnie obowiązującą ustawą zasadniczą państwa.
- 2) Wnioski o zmianę lub dokonanie ogólnie obowiązującej wykładni niniejszej ustawy zasadniczej mogą być przedstawione przez rząd, Landtag oraz w drodze inicjatywy ludowej (art. 64). Wymagają one jednomyślnej zgody obecnych na posiedzeniu członków Landtagu lub większości 3/4 głosów obecnych członków na dwóch kolejnych posiedzeniach Landtagu, a w każdym przypadku zgody wyrażonej w referendum (art. 66) i następującej każdorazowo po nim zgody Panującego Księcia, z wyjątkiem procedury zniesienia monarchii (art. 113).

Artykuł 113¹⁴⁰

- 1) Co najmniej 1500 obywatelom państwa przysługuje prawo do zgłoszenia inicjatywy zniesienia monarchii. W przypadku przyjęcia takiej inicjatywy przez naród, Landtag ma obowiązek opracowania nowej konstytucji opartej na zasadzie republikańskiej oraz poddania jej najwcześniej po roku, a najpóźniej po dwóch latach, pod referendum. Panującemu Księciu przysługuje prawo do przedłożenia pod to samo referendum własnego projektu nowej konstytucji. Określona niniejszym postanowieniem procedura zastępuje w tym zakresie procedurę zmiany konstytucji, o której mowa w art. 112 ust. 2.
- 2) Jeżeli przedstawiono tylko jeden projekt, do jego przyjęcia wystarczy bezwzględna większość głosów (art. 66 ust. 4). Jeżeli przedstawiono dwa projekty, obywatel uprawniony do głosowania ma możliwość wyboru pomiędzy obowiązującą

¹³⁸ Tytuł rozdziału XI przed art. 112 dodany ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186). W j. niem. *Die Verfassungsgewähr* (dotyczy zmiany konstytucji i jej interpretacji).

¹³⁹ Art. 112 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹⁴⁰ Art. 113 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

Konstytucją a dwoma projektami. W takiej sytuacji obywatel posiada dwa głosy w pierwszej turze głosowania, które oddaje na te warianty konstytucji, które jego zdaniem powinny przejść do drugiej tury. Do drugiej tury głosowania przechodzą te dwa warianty konstytucji, na które oddano najwięcej głosów. W drugiej turze głosowania, które należy przeprowadzić czternaście dni po pierwszej turze, uprawniony do głosowania obywatel dysponuje jednym głosem. Za przyjęty uważa się ten wariant Konstytucji, który otrzyma bezwzględną większość. (art. 66 ust. 4).

POSTANOWIENIA KOŃCOWE

POSTANOWIENIA KOŃCOWE

Rozdział XII

POSTANOWIENIA KOŃCOWE¹⁴¹

Artykuł 114¹⁴²

Wszystkie ustawy, rozporządzenia i akty normatywne, które pozostają w sprzeczności z postanowieniami niniejszej Konstytucji, są tym samym uchylane lub stają się nieskuteczne; postanowienia ustaw, które są niezgodne z duchem niniejszej ustawy zasadniczej, zostaną poddane rewizji w celu osiągnięcia zgodności z Konstytucją.

Artykuł 115¹⁴³

- 1) Realizację niniejszej Konstytucji powierzam Mojemu rządowi.
- 2) Rząd ma obowiązek przygotowania ustaw przewidzianych niniejszą Konstytucją z możliwie największą dbałością oraz ich rozpatrzenia zgodnie z Konstytucją.

Vaduz, 5 października 1921 r.

W zastępstwie Jego Księżęcej Mości, panującego Księcia Jana II von und zu Liechtenstein i na mocy Jego postanowienia przekazanego Najwyższym Pismem z dnia 2 października 1921 roku:

podpisano: *Karol*

podpisano: *Józef Ospelt*

Radca Księżęcy

¹⁴¹ Tytuł rozdziału XII przed art. 114 dodany ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹⁴² Art. 114 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

¹⁴³ Art. 115 zmieniony ustawą konstytucyjną z 16 marca 2003 r. (LGBl. 2003 nr 186).

DO ORYGINAŁU AKTU KONSTYTUCJI
KSIĘSTWA LIECHTENSTEINU
DOŁĄCZONO NASTĘPUJĄCE DWA PISMA:

Mój drogi Radco Ospelt!

Ze szczególnym zadowoleniem przyjąłem do wiadomości, że Landtag mojego Księstwa podczas posiedzenia w dniu 24 sierpnia 1921 jednogłośnie przyjął nową Konstytucję.

Udzielając temu postanowieniu mojej – władcy państwa – sankcji, wyrażam gorące życzenie oraz nadzieję, iż tak jak przedstawiciele mojego narodu przy tworzeniu tego tak znaczącego dla państwa aktu ustawodawczego bez względu na partyjne różnice zgodnie się połączyli, również na przyszłość duch takiej samej zgody zjednoczy lud mojego państwa w pokojowej pracy dla ciągłego dobra ogółu i wszystkich jego części a z od dawna owocnej współpracy państwa i Kościoła, która będzie dalej pielęgnowana, przy Boskim wsparciu, na podłożu nowej państwowej Ustawy Zasadniczej rozkwitnie nowe szczęście i obfity dobrobyt dla mojego ludu i mojego Państwa.

Z chęcią podpisałbym sam, przystając na Pana przedłożoną prośbę, akt Konstytucji w Vaduz, stolicy mojego państwa, wśród mojego wiernego i ukochanego ludu. Jednakże ku mojemu wielkiemu ubolewaniu na przeszkodzie stanęły mi w obecnej chwili powody zdrowotne.

Aby wyrazić moją radość z powodu dojścia do skutku wielkiego dzieła refom oraz dać dowód mojego ojcowskiego umiłowania dla państwa, powierzam podpisanie w moim zastępstwie aktu Konstytucji w Vaduz zgodnie z art. 13 nowej Konstytucji mojemu przebywającemu obecnie w państwie ukochanemu bratankowi, Jego Książęcej Mości Księciu Karolowi von und zu Liechtenstein, w dniu 5 października tego roku, dniu, w którym dzięki łaskawemu Bożemu rządzeniu mam nadzieję ukończyć mój osiemdziesiąty pierwszy rok życia.

Jednocześnie przesyłam mojemu ukochanemu ludowi pozdrowienia jako jego ojciec i kieruję serdeczne podziękowania i słowa uznania do wszystkich tych, którzy zgodnie i skutecznie postarali się o dojście do uchwalenia nowej Konstytucji.

Zlecam Panu podanie niniejszego postanowienia do publicznej wiadomości.

Felsberg, dnia 2 października 1921 roku.

podpisano: *Jan*

podpisano: *Józef Ospelt*

Radca Książęcy

Mój ukochany bratanku, Książę Karolu!

Na podstawie art. 13 Konstytucji Księstwa Liechtensteinu uchwalonej dnia 24 sierpnia 1921 roku przez Landtag mojego Księstwa i zatwierdzonej przeze mnie powierzam Waszej Miłości podpisanie w moim zastępstwie nowego aktu Konstytucji w dniu moich urodzin – 5 października 1921 roku – w Vaduz, stolicy mojego Księstwa.

Pozostaję z poważaniem dla Waszej Miłości życzliwy i łaskawy stryj.

Felsberg, dnia 2 października 1921 roku.

podpisano: *Jan*

podpisano: *Józef Ospelt*

Radca Książęcy

ANEKSY

ANEKS 1

Wykaz ustaw konstytucyjnych zmieniających Konstytucję Księstwa Liechtensteinu z 5 października 1921 r.

Ustawa konstytucyjna z 6 czerwca 1929 r. dotycząca autentycznej interpretacji art. 48 ust. 1. LGBL. 1929 nr 5.

Ustawa z 21 lutego 1932 r. o zmianie Konstytucji Księstwa Liechtensteinu z 5 października 1921 r. LGBL. 1932 nr 8.

Ustawa z 10 lutego 1938 r. o zmianie [art. 81] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBL. 1938 nr 4.

Ustawa z 18 stycznia 1939 r. o zmianie art. 46, 47, 49 i 53 Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBL. 1939 nr 3.

Ustawa konstytucyjna z 2 września 1939 r. dotycząca upoważnienia rządu do wydawania zarządzeń w warunkach gospodarki wojennej. LGBL. 1939 nr 13.

Ustawa konstytucyjna z 20 maja 1940 r. (Upoważnienie rządu do wydawania zarządzeń o ewakuacji). LGBL. 1940 nr 10.

Ustawa konstytucyjna z 30 grudnia 1947 r. o zmianie art. 48, 64 i 66 Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBL. 1947 nr 55.

Ustawa konstytucyjna z 18 czerwca 1949 r. o zmianie art. 97 Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBL. 1949 nr 11.

Ustawa konstytucyjna z 25 lutego 1958 r. o zmianie [art. 59, 97] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBL. 1958 nr 1.

Ustawa konstytucyjna z 23 grudnia 1958 r. o zmianie [art. 102] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBL. 1959 nr 7.

Ustawa konstytucyjna z 28 grudnia 1963 r. o zmianie [art. 78, 96, 103 ust. 2 i 3, 104 ust. 2] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBL. 1964 nr 10.

Ustawa konstytucyjna z 3 lutego 1965 r. o zmianie [art. 79, 80, 81, 83, 84, 85, 88, 90, 91, 94] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBL. 1965 nr 22.

Ustawa konstytucyjna z 17 grudnia 1970 r. dotycząca autentycznej interpretacji pojęcia „obywatela” [stosowanym w Konstytucji z 5 października 1921 r.]. LGBl. 1971 nr 22.

Ustawa konstytucyjna z 15 grudnia 1971 r. o zmianie [art. 16, 17 ust.1, 78 ust. 1, 85, 95] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1972 nr 8.

Ustawa konstytucyjna z 17 lipca 1973 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1973 nr 49.

Ustawa konstytucyjna z 7 lipca 1976 r. o zmianie [art. 110a] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1976 nr 50.

Ustawa konstytucyjna z 17 listopada 1978 r. LGBl. 1978 nr 35.

Ustawa konstytucyjna z 17 grudnia 1981 r. o zmianie [art. 61] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1982 nr 13.

Ustawa konstytucyjna z 11 kwietnia 1984 r. o zmianie [art. 64] Konstytucji z 5 października 1921 r. (Przyznanie prawa głosu kobietom). LGBl. 1984 nr 27.

Ustawa konstytucyjna z 28 czerwca 1984 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. (Ustanowienie instytucji zastępcy). LGBl. 1985 nr 10.

Ustawa konstytucyjna z 17 kwietnia 1985 r. o zmianie [art. 67] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1985 nr 37.

Ustawa konstytucyjna z 20 października 1987 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. (Zwiększenie liczby członków Landtagu). LGBl. 1987 nr 11.

Ustawa konstytucyjna z 25 października 1989 r. o zmianie [art. 63 ust. 1, ust. 3] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1989 nr 71.

Ustawa konstytucyjna z 3 grudnia 1989 r. o zmianie [art. 52] Konstytucji z 5 października 1921 r. (Prawa mniejszości i kontrola). LGBl. 1989 nr 64.

Ustawa konstytucyjna z 3 grudnia 1989 r. o zmianie [art. 63] Konstytucji z 5 października 1921 r. (Sądowa kontrola administracji). LGBl. 1989 nr 65.

Ustawa konstytucyjna z 15 marca 1992 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. (Poddanie pod referendum umowy międzynarodowej). LGBl. 1992 nr 27.

Ustawa konstytucyjna z 16 czerwca 1992 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1992 nr 81.

Ustawa konstytucyjna z 22 października 1992 r. o zmianie [art. 67] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1992 nr 111.

Ustawa konstytucyjna z 14 czerwca 1994 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. (Zastępca deputowanego). LGBl. 1994 nr 46.

Ustawa konstytucyjna z 24 sierpnia 1994 r. o zmianie [art. 46] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1994 nr 56.

Ustawa konstytucyjna z 22 marca 1995 r. o zmianie [art. 67 ust. 3] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1994 nr 91.

Ustawa konstytucyjna z 3 maja 1996 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. (Finansowanie referendum). LGBl. 1996 nr 85.

Ustawa konstytucyjna z 20 czerwca 1996 r. o zmianie [art. 67 ust. 2] Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1994 nr 121.

Ustawa konstytucyjna z 11 grudnia 1996 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 1997 nr 46.

Ustawa konstytucyjna z 12 marca 1998 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. (Kurator sądowy). LGBl. 1992 nr 81.

Ustawa konstytucyjna z 16 grudnia 1999 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. (Obniżenie wieku uprawniającego do głosowania). LGBl. 2000 nr 55.

Ustawa konstytucyjna z 16 marca 2003 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 2003 nr 186.

Ustawa konstytucyjna z 27 listopada 2005 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. (Godność człowieka i prawo do życia). LGBl. 2005 nr 267.

Ustawa konstytucyjna z 24 października 2007 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 2007 nr 346.

Ustawa konstytucyjna z 24 kwietnia 2008 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 2008 nr 145.

Ustawa konstytucyjna z 17 września 2008 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 2008 nr 310.

Ustawa konstytucyjna z 26 czerwca 2009 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 2009 nr 227.

Ustawa konstytucyjna z 20 października 2010 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 2010 nr 372.

Ustawa konstytucyjna z 21 października 2010 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 2011, nr 50.

Ustawa konstytucyjna z 25 listopada 2011 r. o zmianie Konstytucji z 5 października 1921 r. LGBl. 2011, nr 594.

Oprac. na podstawie danych <www.verfassungen.eu/lie> oraz <www.gesetze.li>

ANEKS 2

Wyniki wyborów parlamentarnych od 1986 r.

Partie polityczne	Data wyborów							
	2009		2005		2001		1997	
	%	m*	%	m	%	m	%	m
Postępowa Partia Obywatelska (<i>Fortschrittliche Bürgerpartei</i> , FBP)	43,5	11	48,7	12	49,9	13	39,2	10
Unia Ojczyźniana (<i>Vaterländische Union</i> , VU)	47,6	13	38,2	10	41,1	11	49,2	13
Wolna Lista (<i>Freie Liste</i> , FL)	8,9	1	13,0	3	8,8	1	11,6	2
Inne partie	-	-	-	-	-	-	-	-
Ogółem		25		25		25		25
Frekwencja	84,6		86,5		86,7		86,9	

Partie polityczne	Data wyborów							
	1993		1993		1989		1986	
	%	m*	%	m	%	m	%	m
Postępowa Partia Obywatelska (<i>Fortschrittliche Bürgerpartei</i> , FBP)	41,3	11	44,2	12	42,1	12	42,7	7
Unia Ojczyźniana (<i>Vaterländische Union</i> , VU)	50,1	13	45,4	11	47,2	13	50,2	8
Wolna Lista (<i>Freie Liste</i> , FL)	8,5	1	10,4	2	7,6	-	7,1	0
Inne partie	-	-	-	-	3,2	-	-	-
Ogółem		25		25		25		15
Frekwencja	85,3		87,5		90,8		93,3	

* liczba mandatów

Źródło: strona internetowa: <http://www.landtagswahlen.li>

ANEKS 3

Panujący książęta Księstwa Liechtensteinu

Jan Adam I	11 stycznia 1699 r. – 16 czerwca 1712 r.
Józef Waclaw	17 czerwca 1712 r. – 12 marca 1718 r.
Antoni Florian	12 marca 1718 r. – 11 października 1721 r.
Józef Jan	11 października 1721 r. – 17 grudnia 1732 r.
Józef Karol	17 grudnia 1732 r. – 22 grudnia 1748 r.
Józef Waclaw	22 grudnia 1748 r. – 10 lutego 1772 r.
Franciszek Józef I	10 lutego 1772 r. – 18 sierpnia 1781 r.
Alojzy I	18 sierpnia 1781 r. – 24 marca 1805 r.
Jan I	24 marca 1805 r. – 12 czerwca 1806 r.
Karol	12 czerwca 1806 r. – 19 października 1813 r.
Jan I	19 października 1813 r. – 20 kwietnia 1836 r.
Alojzy II	20 kwietnia 1836 r. – 12 listopada 1858 r.
Jan II Dobry	12 listopada 1858 r. – 11 lutego 1929 r.
Franciszek I	11 lutego 1929 r. – 25 lipca 1938 r.
Franciszek Józef II	25 lipca 1938 r. – 13 listopada 1989 r.
Jan Adam II	13 listopada 1989 r. –

Źródło: strona internetowa: <http://www.liechtenstein.li>

ANEKS 4

Premierzy Księstwa Liechtensteinu

Josef Ospelt	2 marca 1921 r. – 27 kwietnia 1922 r.
Gustav Schädler	6 czerwca 1922 r. – 15 czerwca 1928 r.
Josef Hoop	4 sierpnia 1928 r. – 3 września 1945 r.
Alexander Frick	3 września 1945 r. – 16 lipca 1962 r.
Gerard Batliner	16 lipca 1962 r. – 18 marca 1970 r.
Alfred Hilbe	18 marca 1970 r. – 27 marca 1974 r.
Walter Kieber	27 marca 1974 r. – 26 kwietnia 1978 r.
Hans Brunhart	26 kwietnia 1978 r. – 26 maja 1993 r.
Markus Büchel	26 maja 1993 r. – 15 grudnia 1993 r.
Mario Frick	15 grudnia 1993 r. – 5 kwietnia 2001 r.
Otmar Hasler	5 kwietnia 2001 r. – 25 marca 2009 r.
Klaus Tschüscher	25 marca 2009 r. –

Tymczasowi Premierzy Księstwa Liechtensteinu

Alfons Feger	4 maja 1922 r. – 1 czerwca 1922 r.
Felix Gubelmann	1 czerwca 1922 r. – 6 czerwca 1922 r.
Książę Alfred Liechtenstein	28 czerwca 1928 r. – 4 sierpnia 1928 r.

Źródło: strona internetowa: <http://www.liechtenstein.li>

WYBRANA LITERATURA

Tekst konstytucji

Koźbiał K., Stankowski W., *Konstytucja Księstwa Liechtensteinu: naród – państwo – polityka*, Kraków 2009.

Literatura

Batliner G., *Aktuelle Fragen des liechtensteinischen Verfassungsrechts: mit einem Kommentar zu den Verfassungsänderungsvorschlägen des Fürsten von 1993*, Vaduz 1998.

Beattie D., *Liechtenstein: A Modern History*, Vaduz 2004.

Codding G.A., *The Federal Government of Switzerland*, Cambridge 1961.

Eccardt T.M., *Secrets of the Seven Smallest States of Europe: Andorra, Liechtenstein, Luxembourg, Malta, Monaco, San Marino and Vatican City*, New York 2005.

Das Fürstentum Liechtenstein, Presse- und Informationsamt, Vaduz 1997.

Grabowska S., Grabowski R., *Zasady zmiany Konstytucji Księstwa Liechtensteinu*, [w:] *Zasady zmiany konstytucji w państwach europejskich*, Warszawa 2008.

Jureczko M., Wac E., *Historia Liechtensteinu*, [w:] *Historia małych krajów Europy*, pod red. J. Łaptosa, Wrocław 2002.

Kijowski M., *Uniwersalizm i specyfika ustrojów najmniejszych państw Europy (zagadnienia podstawowe na przykładach wybranych systemów rządów)*, [w:] *Systemy rządów: dylematy konstytucyjnej regulacji i praktycznej funkcjonalności*, red. T. Mołdawa, J. Szymonek, Warszawa 2007.

Kostrzębski K., *Liechtenstein – między monarchią a republiką*, [w:] *Małe państwa Europy: specyfika systemu politycznego i aktywności międzynarodowej*, red. nauk. D. Popławski, Warszawa 2009.

Kozeński J., *Austria 1918–1968. Dzieje społeczne i polityczne*, Poznań 1970.

Osóbka P., *Parlamenty Andory, Liechtensteinu, Monako, San Marino*, Warszawa 2007.

Osóbka P., *Systemy konstytucyjne Andory, Liechtensteinu, Monako, San Marino*, Warszawa 2008.

Raton P., *Liechtenstein: history and institutions of the Principality*, Vaduz 1970.

Starzyński S., *Powojenny ustrój państw europejskich*, Kraków 1924.

Śmigasiewicz M., *System polityczny Księstwa Liechtenstein*, Warszawa 1999.

The principality of Liechtenstein. A documentary handbook, Vaduz 1981.

Wagner M., *Wymiar sprawiedliwości w Lichtensteinie*, „Palestra” 1999/2000, nr 12/1, s. 137–142.

Waschkuhn A., *Politisches System Liechtenstein: Kontinuität und Wandel*, Vaduz 1994.

Wereszycki H., *Historia Austrii*, Wrocław 1986.

Adresy stron internetowych

<http://www.llv.li/>

<http://www.landtag.li/>

<http://www.fuerstenhaus.li/>

<http://www.landtagswahlen.li/>

<http://www.gesetze.li/>

<http://www.pia.llv.li/>

<http://www.liechtenstein.li/>

<http://www.welcome.li/>

STARANIEM BIBLIOTEKI SEJMOWEJ UKAZAŁY SIĘ KONSTYTUCJE:

Albanii [z 1991 r.] wyd. 1997, tekst tożsamy wyd. 2000,
Albanii z 1998 r. – wyd. 2001

Austrii [z 1920 r. w wersji z 1929 r. ostatnia zmiana
28 VI 2002] wyd. 2004

Belgii [z 1831 r., tekst jednolity z 1994] wyd. 1996,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 22 XII 2008]
wyd. 2010

Brazylii [z 1988 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 30 VI 2004] wyd. 2004

Bułgarii [z 1991 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 6 II 2007] wyd. 2012

Chile [z 1980 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 6 III 2012] wyd. 2012

Chorwacji [z 1990 r.] wyd. 1995,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 28 III 2001]
wyd. 2007

Czech [z 1992 r.] wyd. 1994, tekst tożsamy wyd. 2000

Danii [z 1953 r.] wyd. 2002

Estonii [z 1992 r.] wyd. 1997

Finlandii [z 1919 r.] wyd. 1997
Finlandii z 1999 r. – wyd. 2003

Francji [z 1958 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 22 II 1996] wyd. 1997,
wyd. 2 – [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 28 III 2003]
wyd. 2005

Grecji 1975/1986 – wyd. 1992,
wyd. 2 – [wg stanu na 1 VII 2005] wyd. 2005

- Hiszpanii** [z 1978 r.] wyd. 1993, tekst tożsamy wyd. 2000, wyd. 2 [z późniejszą zmianą z 27 VIII 1992] wyd. 2008
- Holandii** [z 1814 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 21 III 2002] wyd. 2003
- Irlandii** [z 1937 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 24 VI 2004] wyd. 2006
- Islandii** [z 1944 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 1 VII 1999] wyd. 2009
- Izraela** [ustawy konstytucyjne – 1948/1992] wyd. 2001
- Kanady** [akty z 1867 i 1982 wg stanu na 1 IV 1996] wyd. 1998
- Litwy** [z 1992] wyd. 1994, tekst tożsamy wyd. 2000, wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 13 VII 2004] wyd. 2006
- Luksemburga** [z 1868 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 24 VI 2005] wyd. 2006
- Łotwy** [z 1922 r., wg stanu na 15 X 1998] wyd. 2001
- Macedonii** [z 1992 r.] wyd. 1999
- Malty** [wg stanu na 1 IX 2007] wyd. 2008
- Monako** [z 1962 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 2 IV 2002] wyd. 2012
- Niemiec** [z 1949 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 28 VIII 2006] wyd. 2008
- Norwegii** [z 1814 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 19 VI 1992] wyd. 1996
- Portugalii** [z 1976 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 20 IX 1997] wyd. 2000
- Republiki Południowej Afryki** [z 1997 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 6 X 2003] wyd. 2006
- Rosji** [z 1993 r.] wyd. 2000

Rumunii [z 1991 r.] wyd. 1996

Słowacji [z 1992 r.] wyd. 1993,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 23 II 2001]
wyd. 2003

Słowenii [z 1991 r.] wyd. 1994,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 27 VI 2006]
wyd. 2009

Stanów Zjednoczonych Ameryki [z 1787 r., z uwzgl.
poprawki 27. z 1992 r.] wyd. 2002

Szwajcarii [z 1999 r.] wyd. 2000

Szwecji [z 1974 r.] wyd. 1991,
wyd. 2 [tekst jednolity z 1998] wyd. 2000

Ukrainy [z 1996 r.] wyd. 1999

Watykanu, wyd. 2008

Węgier [z 1949 r., tekst jednolity z 1990] wyd. 1992,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 30 V 2001]
wyd. 2002,
Ustawa Zasadnicza Węgier [z 2011 r., uzup. o Postanowienia
przejściowe z 30 XII 2011] wyd. 2012

Włoch [z 1947 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 30 V 2003] wyd. 2004

**Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii
Północnej**, wyd. 2010

Teksty konstytucji państw członkowskich UE, według stanu prawnego na 1 lipca 2011 r., ukazały się w tomie „**Konstytucje państw Unii Europejskiej**”, pod red. W. Staśkiewicza, Warszawa 2011.